

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ**

До захисту допустити:

В.о. завідувача кафедри д.е.н., професор,

_____ Володимир ОМЕЛЬЧЕНКО

« _____ » _____ 20__ р.

«Механізм управління фінансовою безпекою України»

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Менеджмент. Управління фінансово-
економічною безпекою»

Каранди Кирила Юрійовича

Науковий керівник:

Перепада Федір Леонідович

кандидат економічних наук, доцент
кафедри менеджменту

Рецензент:

Плавельська Олеся Едуардівна

Керівник ТОВ "МКМ ВОСТОК"

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« _____ » _____ 202__ р.

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ

Освітній ступінь «Магістр»

Шифр та назва спеціальності 073 «Менеджмент. Управління фінансово-економічною безпекою»

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри д.е.н., професор,

_____ Володимир ОМЕЛЬЧЕНКО

« _____ » _____ 2021 р.

ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Каранди Кирила Юрійовича

1. Тема роботи «Механізм управління фінансовою безпекою України»
керівник роботи Перепада Федір Леонідович, кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
затверджені наказом Маріупольського державного університету від «26»
лютого 2021 р. № 195

2. Строк подання студентом роботи 06.12.2021 р.

3. Вихідні дані до роботи (мета, об'єкт, предмет)

Метою кваліфікаційної роботи є поглиблення теоретико-методичних засад управління фінансовою безпекою держави та обґрунтування практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування механізму управління фінансовою безпекою України.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є процес управління фінансовою безпекою держави.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні аспекти

управління фінансовою безпекою України

4. Зміст роботи (перелік питань, які потрібно розробити)

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Сутність управління фінансовою безпекою держави

1.2. Характеристика загроз фінансової безпеки держави

1.3. Організаційно-технологічна структура механізму державного управління фінансовою безпекою

Розділ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз фінансово-економічного стану України

2.2. Оцінка стану фінансової безпеки України

2.3. Оцінка стану матеріально-інформаційного забезпечення управління фінансовою безпекою

Розділ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ

3.1. Напрями вдосконалення нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки України

3.2. Концептуальні засади забезпеченням фінансової безпеки держави

3.3. Вдосконалення моделі управління фінансовою безпекою України

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завданн я видав	завданн я прийняв
Вступ	Перепада Ф.Л. к.е.н., доцент кафедри менеджменту		
Розділ 1	Перепада Ф.Л. к.е.н., доцент кафедри менеджменту		
Розділ 2	Перепада Ф.Л. к.е.н., доцент кафедри менеджменту		
Розділ 3	Перепада Ф.Л. к.е.н., доцент кафедри менеджменту		
Висновок	Перепада Ф.Л. к.е.н., доцент кафедри		

	менеджменту		
--	-------------	--	--

6. Дата видачі завдання 13.09.2021 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми кваліфікаційної роботи	до 22.02.2021	
2	Затвердження теми кваліфікаційної роботи та наукового керівника	26.02.2021	
3	Консультація з науковим керівником	постійно	
4	Робота з науковою літературою. Визначення плану кваліфікаційної роботи	до 13.09.2021	
5	Робота над теоретичною частиною кваліфікаційної роботи	13.09.2021 – 27.09.2021	
6	Подання на перевірку теоретичної частини кваліфікаційної роботи науковому керівнику	до 27.09.2021	
7	Науково-дослідна практика	20.09.2021– 19.11.2021	
8	Робота над аналітичною частиною кваліфікаційної роботи	28.09.2021 – 29.11.2021	
9	Подання на перевірку аналітичної частини кваліфікаційної роботи науковому керівнику	до 29.11.2021	
10	Попередній захист кваліфікаційної роботи	29.11.2021	
11	Подання кваліфікаційної роботи на кафедру	до 06.12.2021	
12	Захист кваліфікаційної роботи	16.12.2021 – 17.12.2021	

Студент _____ Каранда К. Ю.
 (підпис) (прізвище та ініціали)

Науковий керівник роботи _____ Перепада Ф.Л.
 (підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ЗМІСТ.....	1
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	9
1.1. Сутність управління фінансовою безпекою держави.....	9
1.2. Характеристика загроз фінансової безпеки держави.....	15
1.3. Організаційно-технологічна структура механізму державного управління фінансовою безпекою.....	25
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	31
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	33
2.1. Аналіз фінансово-економічного стану України.....	33
2.2. Оцінка стану фінансової безпеки України.....	39
2.3. Оцінка стану матеріально-інформаційного забезпечення управління фінансовою безпекою.....	51
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	57
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ.....	58
3.1. Напрями вдосконалення нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки України.....	59
3.2. Концептуальні засади забезпеченням фінансової безпеки держави.....	66
3.3. Вдосконалення моделі управління фінансовою безпекою України.....	73
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	78
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84

ВСТУП

Одним із пріоритетних завдань держави є забезпечення національної безпеки, у тому числі її економічної складової. У структурі останньої, з огляду на переважну роль фінансів у національній економіці, особливо важливим сегментом є фінансова безпека. Фінансова безпека визначається бюджетною, податковою, інвестиційною, грошово-кредитною, борговою та іншою політикою, у тому числі політикою розвитку фінансових ринків. Фінансова безпека – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових потрясінь і дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності держави. Нехтування станом фінансової безпеки держави може призвести до катастрофічних наслідків: занепаду національної економіки, банкрутства суб'єктів господарювання і, зрештою, підриву системи життєзабезпечення держави з подальшою втратою суверенітету.

Сучасні глобальні процеси фінансової системи в Україні викликають нагальну потребу в розробці та вдосконаленні теоретико-методологічних основ управління фінансовою безпекою держави. Вирішення цієї проблеми можливе лише шляхом виявлення та оцінки впливу на фінансову систему України основних елементів її інфраструктури та типових стратегій фінансової поведінки. Таким чином, дослідження особливостей та закономірностей розвитку фінансової безпеки України стає ще більш актуальним в умовах напруженої та нестабільної політичної та соціально-економічної ситуації в країні.

Дослідженням особливостей фінансової безпеки країни займалися такі вчені як О.І. Барановський, О.С. Власюк, М.М. Єрмошенко, Я.А. Жаліло, В.В. Коваленко, Л.Б. Колінець, Колісник О.Я., Н.Я. Кравчук, О.В. Крухмаль, А.В. Кулінська, В.І. Мазуренко, В.В. Мартиненко, О.Ю. Мелих, О.Ф.

Новікова, Р.В. Покотиленко. Проте, незважаючи на проведені цими науковцями дослідження, залишаються невирішеними питання вдосконалення інституційно-правового та організаційно-економічного механізму забезпечення фінансової безпеки на макроекономічному рівні.

Метою кваліфікаційної роботи є поглиблення теоретико-методичних засад управління фінансовою безпекою держави та обґрунтування практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування механізму управління фінансовою безпекою України.

Реалізація мети обумовила необхідність визначення і розв'язання наступних завдань:

- визначити сутність та особливості управління фінансовою безпекою держави;
- охарактеризувати основні загрози фінансовій безпеці держави;
- дослідити особливості організаційно-технологічної структури механізму державного управління фінансовою безпекою;
- проаналізувати фінансово-економічний стан України;
- оцінити стан фінансової безпеки України;
- дослідити стан матеріально-інформаційного забезпечення управління фінансовою безпекою;
- визначити напрями вдосконалення нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки України;
- запропонувати концептуальні засади забезпечення фінансової безпеки держави
- вдосконалити модель управління фінансовою безпекою держави.

Об'єктом дослідження є процес управління фінансовою безпекою держави.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні аспекти управління фінансовою безпекою України.

Методологічною базою дослідження стали діалектичний метод наукового пізнання та загальнонаукові методи пізнання: абстрактно-логічний метод використовувався для визначення поняття фінансова безпека, та виявлення її особливостей; метод індукції і дедукції - для дослідження структури фінансової безпеки; метод групування та класифікації – при розгляді основних видів загроз фінансовій безпеці; економіко-статистичний- для виявлення тенденцій фінансово-економічного стану України, оцінки стану фінансової безпеки, системний метод – для оцінки концептуальних засад забезпечення фінансової безпеки держави.

Інформаційною базою дослідження є фундаментальні положення економічної та фінансової теорії, законодавчі та нормативно-правові акти, статистичні та звітно-аналітичні дані Міністерства фінансів України, Національного банку України, Державної служби статистики України, періодичні видання з зазначеної проблематики; інформаційні ресурси глобальної мережі Інтернет.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в поглибленні теоретико-методологічних положень та розробці практичних рекомендацій щодо управління фінансовою безпекою держави.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що їх застосування дозволяє зробити рекомендації щодо оптимізації механізму управління фінансовою безпекою.

Публікації. За результатами виконаних досліджень опубліковано 1 наукову працю.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3-х розділів, висновку, списку використаних джерел зі 124 найменувань. Основний текст роботи викладено на 78 сторінках, містить 14 таблиць та 26 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Сутність управління фінансовою безпекою держави

В сучасних умовах вплив геофінансів, світових фінансових систем на окремо взятую державу переходить на якісно новий рівень. З урахуванням панівного становища, яке займає фінансова складова в сучасній економіці, її можна охарактеризувати як економіку, керовану через фінансові механізми, за допомогою фінансових важелів, фінансових стимулів та у фінансових цілях, а глобалізм, що демонструється нині економічною цивілізацією, якраз і створює умови для встановлення особливої фінансової влади, яка за допомогою володіння світовими грошима та розпорядження вартістю, управління фінансовими потоками дозволяє впливати як на весь світовий господарський простір, так і на окремі держави[5, 14].

Одним з основних аспектів вирішення проблеми управління фінансовою безпекою держави є чітке визначення основного понятійного апарату, що використовується в процесі її здійснення, а саме уточнення таких дефініцій, як «безпека», «небезпека», «ризик» тощо.

Питання безпеки на протязі тисяч років перебуває в центрі уваги не тільки вчених, але й фахівців з різних галузей, таких як історія, філософія, політика, військова справа.

Б. Спіноза вважав, що мир та безпека життя є головною метою «громадянського суспільства»[96, с. 311], Ж.-Ж. Руссо вважав, що турбота про самозбереження є основним завданням держави[102, с. 171]. В епоху Середньовіччя під безпекою розуміли спокійний стан духу людини, її захищеність від будь-якої небезпеки [34, с. 14]. В.І. Даль визначає безпеку як

відсутність безпеки, надійність [25, с. 67]. Отже, спочатку категорія «безпека» розглядалась з позиції відсутності загроз або небезпек для людини.

Т. Гоббс одним із перших провів аналіз проблем безпеки, виживання індивіда, суспільства, держави в контексті їх взаємозв'язку та взаємодії. Він вважав, що головною метою держави є забезпечення та підтримка її безпеки. Тому однією з умов розвитку суспільства є пошук та забезпечення безпечних умов розвитку[21, с. 129].

За визначенням, що надане у тлумачному словнику С. Ожегова, безпека – це стан за якого небезпека не загрожує [76, с. 46].

В. Могилевський розглядає безпеку як показник якості будь-якої системи, при цьому її необхідно розглядати як специфічну властивість, за допомогою якої можна оцінити динаміку розвитку певної системи.

Якщо звернути увагу на сучасні визначення, то одним з найбільш емним є трактування А.Б. Качинського, який визначає безпеку як стан захищеності життєвоважливих інтересів особистості, суспільства та держави, а також довкілля в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз[116, с.35].

Отже, поняття «безпека» є складним, різноплановим соціально-політичним явищем, що акумулює в собі всі сфери життєдіяльності та накопичений досвід[44]. Виділяють кілька підходів до визначення поняття «безпека»: системний, кібернетичний, філософський (рис. 1.1).

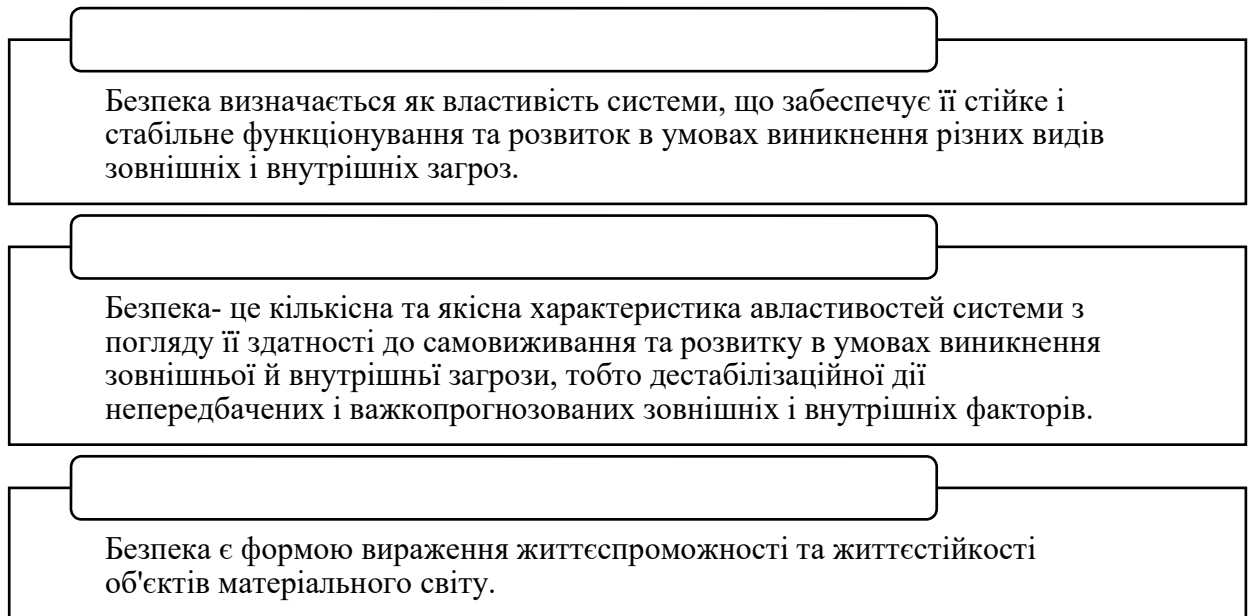

Рис. 1.1 Підходи до визначення поняття «безпека»[31, с.50-52]

З набуттям незалежності та закладанням базових засад державності України Конституцією України в 1996 р. було визначено необхідність забезпечення безпеки різних сфер суспільного життя.

У сучасному світі жодна країна не може досягти статусу національної безпеки, не звертаючи уваги на питання фінансової безпеки своєї економічної системи від різноманітних загроз і загроз. Тракткування поняття «фінансова безпека» наведено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Тракткування вченими поняття «фінансова безпека»

Автор визначення	Визначення поняття «Фінансова безпека»
Макарюк О. В.	частина національної безпеки держави, що представляє процес створення умов для стабільного функціонування фінансової системи в цілому або окремих її складових, запобігання фінансовій кризі, а також попередження фінансової кризи, порушення стабільності грошового обігу чи інші руйнівні явища ринкової економіки» [59].

Іващенко О.В., Гельман В.М.	такий стан фінансів і фінансових інститутів, при якому забезпечується гарантований захист національних економічних інтересів, гармонійний і соціально орієнтований розвиток національної економіки, фінансової системи та сукупність фінансових відносин і процесів у державі, готовність і здатність фінансових установ створювати механізми реалізації та захисту інтересів розвитку національних фінансів, соціальна підтримка, політична стабільність суспільства, а також необхідний і достатній економічний потенціал і фінансові умови для підтримки цілісності та єдності фінансової системи навіть у найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів та успішного протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам фінансовій безпеці [38].
Ревак І.О.	динамічний стан фінансових відносин, який створював би сприятливі умови та необхідні ресурси для розширеного відтворення, економічного зростання та підвищення рівня життя населення[98]. Ефективне функціонування системи фінансової безпеки здійснюється через механізм фінансової безпеки, суть якого полягає у захисті національних фінансових інтересів, національних цінностей, запобіганні втрати фінансової незалежності та ефективному функціонуванню фінансової системи держави.
Столяренко О.О., Лужецька І.М., Сорочинська М.	є однією з важливих складових економічної безпеки, що забезпечує захист інтересів держави у фінансовій сфері (бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем) та її захист від внутрішніх та зовнішніх загрози [97].
Ковальчук М.В.	є ефективним результатом впливу суб'єкта (держави) на соціальні (економічні та фінансові відносини, які реалізуються державними фінансовими установами через створення сприятливих умов для їх фінансового розвитку) [43].

Таким чином, фінансова безпека держави є передумовою досягнення більшості її цілей в економічній сфері, характеризує здатність національної економічної системи знаходити ресурси для їх реалізації.

Фінансова безпека розглядається з різних точок зору, основні підходи до визначення представлені на рис. 1.2.

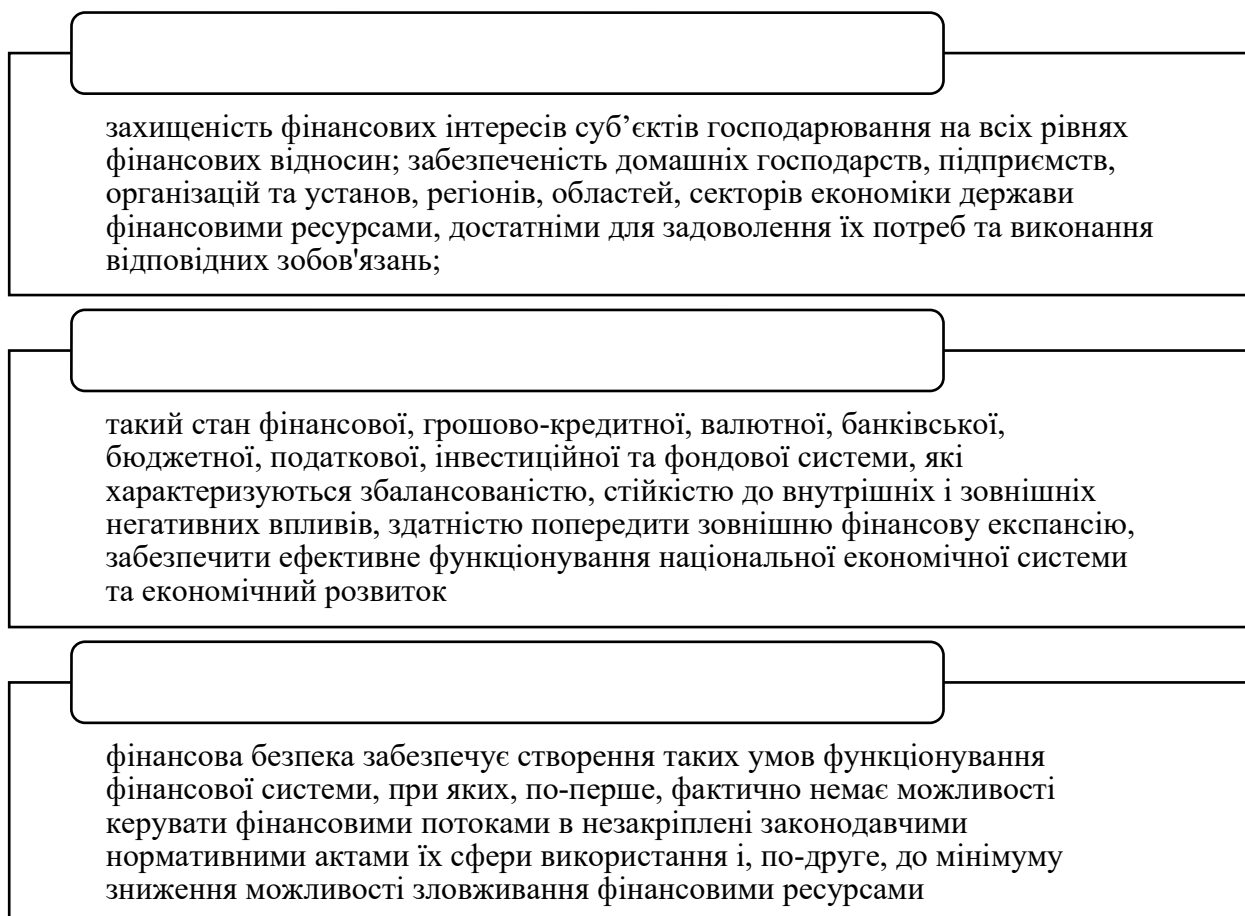

Рис.1.2. Підходи до визначення поняття «фінансова безпека»[41]

Зміст дефініції фінансова безпека держави значною мірою залежить від економічної структури, що визначає особливості організації та реалізації фінансових відносин на національному та світовому рівнях. Характерні риси змістової палітри поняття фінансової безпеки держави в залежності від особливостей економічних систем представлені на рис. 1.3.

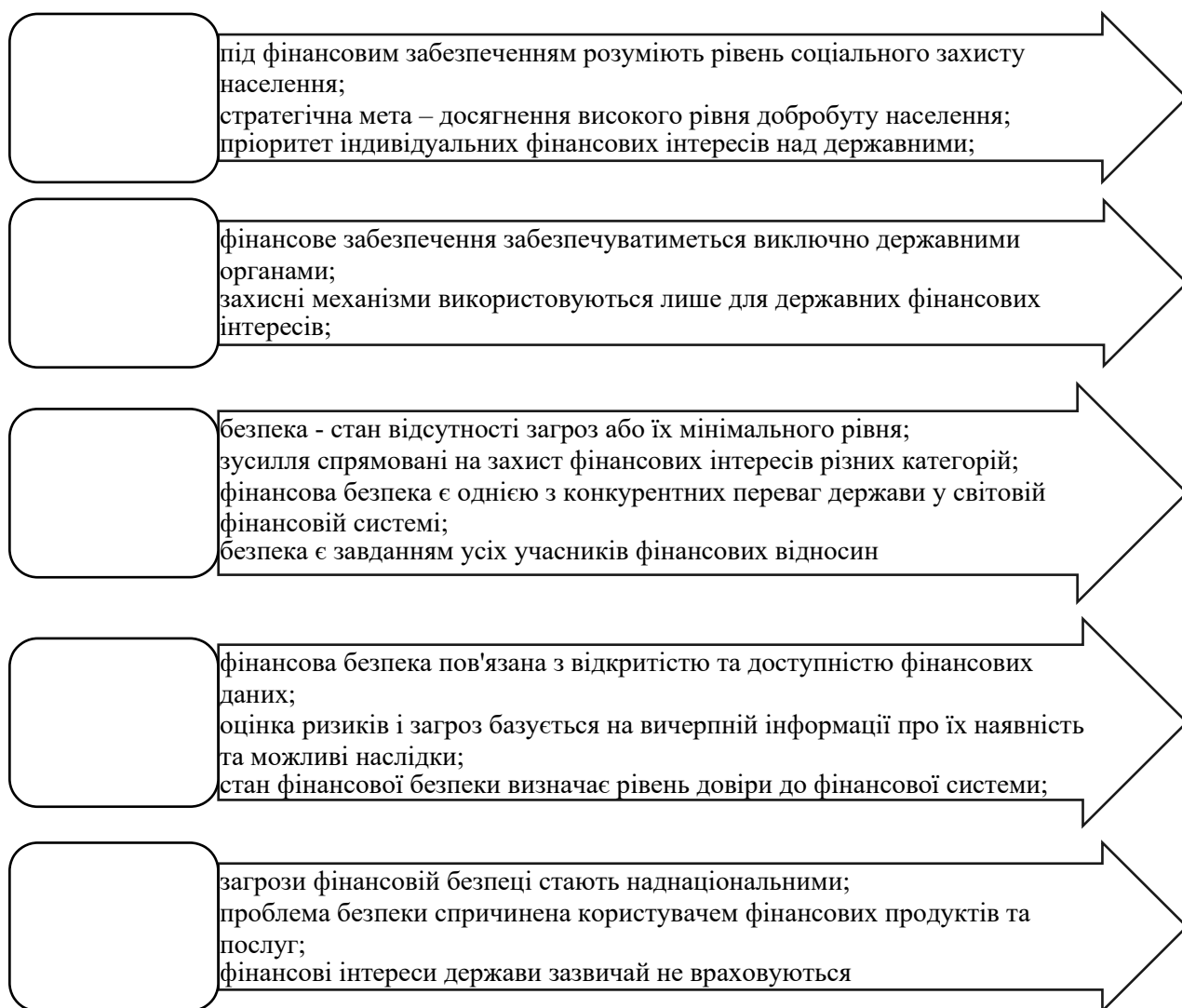

Рис. 1.3. Характерні особливості змістової палітри поняття фінансової безпеки держави залежно від особливостей економічних систем[75]

Розбіжності в розумінні сутності, а, отже, і підходів до забезпечення стану фінансової безпеки держави призвели до появи проблемних аспектів управління фінансовою безпекою на макрорівні в різні періоди сучасної економічної історії [52].

Отже, фінансова безпека — це рівень організації суспільних відносин, пов'язаних з формуванням, обігом, використанням державних і приватних фінансів, що мінімізує загрози процесу реалізації фінансових інтересів учасників такої системи. Тобто вона є основною умовою здатності держави здійснювати самостійну фінансово-економічну політику відповідно до національних інтересів.

Фінансова безпека держави проявляється в [103, 122]:

- забезпечуванні стійкості до наявних та потенційних ризиків економічного розвитку держави та стабільність основних фінансово-економічних індикаторів;
- нейтралізації негативного впливу фінансових криз, а також гравців, що діють в масштабах світової економіки;
- запобіганні впливу тіньових структур як на економічну так і на соціально-політичну систему;
- запобіганні витоку капіталу за кордон;
- найбільш оптимальному та ефективному для національної економіки залучанні й використанні засобів міжнародних та фінансових організацій;
- запобіганні злочинам та адміністративним правопорушення у фінансовій сфері.

Фінансова система повинна мати певний запас міцності на випадок непередбачених обставин, щоб державні органи могли оперативно і своєчасно реагувати на виникнення загроз і нейтралізувати фактори, що спричиняють їх розвиток і запобігати потенційним соціально-економічним втратам.

Розглядаючи структуру фінансової безпеки, необхідно виділити її рівні (рис.1.4.)

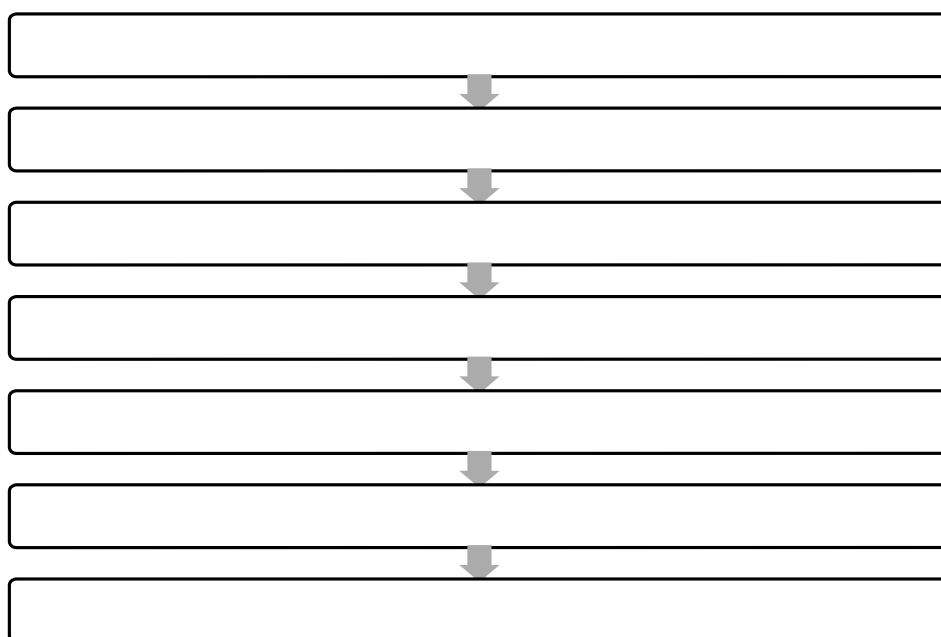

Рис. 1.4. Рівні фінансової безпеки держави [19]

Виділяють 3 основні елементи фінансової безпеки, що представлені на рис. 1.5.

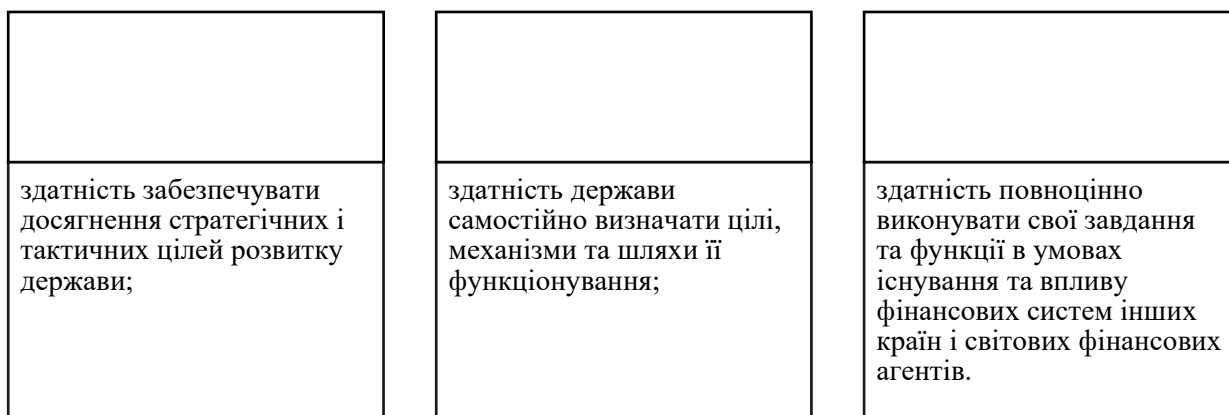

Рис. 1.5. Елементи фінансової безпеки [2]

Будучи надзвичайно складною багаторівневою системою, фінансова безпека утворена низкою підсистем, що відрізняються власною структурою та логікою розвитку [77].

Отже, фінансова безпека визначається збалансованістю, захистом від внутрішніх та зовнішніх негативних впливів, здатністю держави до ефективного формування та раціонального використання фінансових ресурсів, необхідних для задоволення її потреб, виконанням зобов'язань та забезпеченням соціально-економічного розвитку.

1.2. Характеристика загроз фінансової безпеки держави

Для формування дієвої системи фінансової безпеки необхідно з'ясувати та систематизувати явища та події, наступ або здійснення яких безпосередньо чи опосередковано може мати негативний вплив на того чи іншого суб'єкта фінансової безпеки.

Загрози фінансовій безпеці можна охарактеризувати як наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють суттєву небезпеку національним фінансовим інтересам. Завданнями держави є виявлення

загроз, вимірювання рівня їх небезпеки, прийняття адекватних заходів щодо запобігання та усунення загроз, а також негативних наслідків їхнього впливу.

Існують різні підходи до класифікації загроз фінансовій безпеці держави (рис. 1.6).

	внутрішні зовнішні
	реальні потенційні
	тривалі швидкоплинні
	довгострокові середньострокові короткострокові
	особливо небезпечні небезпечні
	загальнонаціональні локальні індивідуальні групові
	об'єктивні суб'єктивні об'єктивно-суб'єктивні
	прямі непрямі
	економічні соціальні політичні правові
	з високою ймовірністю реалізації ймовірні, малоймовірні
	транснаціональні глобальні національні регіональні локальні

Рис. 1.6. Класифікація загроз фінансовій безпеці держави [13, 22]

Важливим є аналіз загроз фінансовій безпеці держави з погляду середовища їхнього виникнення.

Внутрішні загрози[113]:

- загрози, що пов’язані зі стійкістю державного бюджету;
- неефективне державне регулювання та низький рівень правової культури у фінансовій сфері національного господарства;
- стагнація фондового та інвестиційного ринку національного господарства;
- недостатній рівень золотовалютних резервів і критичний стан ринку державних цінних паперів;
- загрози, що пов’язані зі зміною співвідношення заощаджень та інвестицій в економіку;
- затяжний характер економічної кризи, сповільнений вихід з неї, наявність передумов для подальших сплесків розвитку кризи;
- скорочення ресурсів у фінансово-кредитній сфері для виходу з економічної кризи та успішного проведення подальших реформ [58];
- низький рівень соціальної орієнтованості економіки, падіння платоспроможності населення;
- загрози викликані безгосподарністю економічних суб’єктів та відсутністю знань та досвіду при веденні зовнішньоекономічної діяльності;
- криміналізація економічних відносин, зростання економічної злочинності, корупції;
- внутрішні загрози рівню економічної безпеки фінансових установ, що представлені в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2.

Внутрішні загрози рівню економічної безпеки фінансових установ[61, 87]

Внутрішня загроза	Вплив на економічну безпеку фінансових установ
Низький професійний рівень персоналу, його кваліфікація, схильність співробітників до шахрайських дій	Високий ризик втрати матеріальних, фінансових, інформаційних ресурсів та клієнтської бази як через некомпетентність, так і через злочинні дії співробітників
Опортуністична поведінка інсайдерів щодо інтересів фінансових установ	Зниження рівня ділової репутації установи, втрата партнерських відносин, зниження її цінності для інвесторів на ринку

Продовження таблиці 1.2.

Схильність керівництва до надмірного ризику в процесі прийняття управлінських, інвестиційних та фінансових рішень	Несподівані фінансові втрати через збої, погіршення фінансового стану установ, втрату клієнтів, партнерів, інвесторів та їх фінансових активів
Відсутність інформаційно-аналітичного забезпечення в процесі протидії загрозам, низька актуальність інформаційних ресурсів	Нераціональна структура системи економічної безпеки, надмірні витрати на організацію захисту та неефективне управління економічною безпекою
Неефективне управління часом	Фінансові втрати або відсутність прибутку через несвоєчасне прийняття управлінських і фінансових рішень
Неналежні фінансові резерви в ситуації фінансової дестабілізації	Неможливість компенсації наслідків негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз на стан економічної безпеки інституту
Нестача кадрового резерву для своєчасного поповнення штату	Необхідність додаткового часу та фінансових ресурсів для пошуку кваліфікованого персоналу
Використання неліцензійного програмного забезпечення, несвоєчасне оновлення програм	Імовірність хакерських атак, можливість доступу сторонніх осіб до конфіденційної інформації
Відсутність або низька ефективність систем контролю доступу	Імовірність проникнення сторонніх осіб у будівлю закладу; розкрадання, пошкодження майна закладу та відомостей про його діяльність
Низький рівень технічного та технологічного забезпечення	Невміння організувати належний рівень роботи з клієнтами та охорону активів установи
Відсутність професійної охорони	Ймовірність викрадення, пошкодження майна
Відсутність моніторингу в системі економічної безпеки	Неможливість оцінити рівень економічної безпеки, виявити недоліки в системі управління, своєчасно виявити загрозу економічній безпеці установи.
Відмова юридичного відділу у структурі чи посаді штатного юриста	Відсутність правового захисту інституційних інтересів
Втрата, викрадення, пошкодження інформаційних ресурсів; їх використання всупереч інтересам установи необхідної інформації під час прийняття управлінських рішень	Ризик використання інформації з низьким рівнем достовірності або відсутності

Зовнішні небезпеки [7, 20]:

- невизначеність держави в сучасному геополітичному просторі і непричетність до інтеграційних процесів;
- загрози, що обумовлені посиленням конкуренції на світовому ринку у зв'язку з підвищенням інтенсивності економічних та господарських зв'язків;

- загрози пов’язані з нераціональною структурою експорту та імпорту;
- втручання міжнародних фінансових організацій у внутрішні справи держави і вплив світових фінансових криз на фінансову систему;
- підвищення зовнішньої фінансової заборгованості, та як наслідок посилення її залежності від іноземних кредитів;
- висока валютизація банківської системи;
- загрози пов’язані зі змінами змісту фінансових потоків у зв’язку з ізолюваністю їх від відтворювальних процесів та переміщенням у спекулятивний капітал;
- залежність курсу національної валюти від цін на енергоносії тощо.

Типами загроз, які є нетрадиційними для фінансових установ, але зараз суттєво впливають на результати їх діяльності, є гібридні загрози. Функціонування фінансового ринку та його учасників наразі перебуває під контролем гібридної війни, спричиненої конфліктною ситуацією на Сході України. Відповідно, в економічній сфері фінансові інститути можуть виступати як суб’єкти гібридної війни, а їхні продукти та послуги – як інструменти бойових дій[99]. Гібридні загрози функціонуванню фінансового ринку та його професійних учасників систематизовано в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Гібридні загрози функціонуванню фінансового ринку України та діяльності його учасників [81]

Гібридна загроза	Вплив на стан фінансового ринку, фінансову безпеку країни та діяльність фінансових установ
Велика кількість фінансових установ з високою часткою російського капіталу в структурі фінансування	Погіршення ділової репутації професійних учасників ринку та втрата довіри населення до фінансових установ та влади, що дозволяє використовувати капітал недружньої держави у фінансовій системі.
Неплатоспроможність фінансових установ з російським капіталом, їх збитковість	Дестабілізація архітектури фінансового ринку, банкрутство суб’єктів господарювання, які є контрагентами та партнерами проросійських фінансових установ, обмеження можливостей повернення активів їхнім стейкхолдерам.
Легалізація капіталу з окупованих територій через інфраструктуру вітчизняних	Розширення меж тіньового фінансового сектору, падіння курсу національної валюти через інфляцію, збільшення кількості позачергових перевірок

фінансових установ	діяльності фінансових установ, які блокують їх роботу
Використання вітчизняних фінансових установ для спрямування фінансових ресурсів, спрямованих на витрати на окупованих територіях	Налагодження процесу впровадження фінансових продуктів та послуг для фінансування тероризму, погіршення репутації вітчизняних фінансових установ на європейському та світовому фінансових ринках, втрата інвесторів
Неповернення позичальниками позик, невиконання зобов'язань за клієнтськими договорами клієнтів, які перебувають на окупованій території	Втрата активів, дестабілізація стану фінансової системи, зниження рівня фінансової стійкості та прибутковості фінансових установ, обмеження їх ресурсної бази для ведення підприємницької діяльності, вихід з фінансового ринку
Підпорядкування окремих фінансових установ, які мають російських співвласників чи інвесторів, рішенню уряду сусідньої держави та нехтування внутрішньою правовою базою	Порушення фінансових інтересів громадян України, втрата довіри до фінансової системи, вилучення фінансових ресурсів з внутрішньої фінансової системи, негативний інвестиційний імідж держави в цілому
Погіршення репутації вітчизняних фінансових установ шляхом інформаційної війни	Зменшення кількості клієнтів, партнерів, інвесторів; відмова зацікавлених сторін від використання фінансових послуг

Продовження таблиці 1.3.

Пропонований перелік загроз не є вичерпний. З кожним роком на фінансовому ринку з'являтимуться нові форми та види загроз фінансовій безпеці фінансових установ. Разом з тим, для ефективного регулювання рівня державної фінансової безпеки органи влади повинні визначити пріоритетні загрози економічній безпеці інститутів на фінансовому ринку, щоб сконцентрувати основні ресурси та зусилля на їх усуненні[45, 55].

В основу визначення рівня впливу різних загроз покладено розрахунок та моніторинг системи індикаторів та подальше їх зіставлення з пороговими значеннями. Індикатором є елемент, що відображає процес або кількісні та якісні властивості об'єкта, що досліджується.

Ефективна система індикаторів дозволяє у короткі терміни провести аналіз фінансової безпеки різних об'єктів, запобігти виникненню негативного впливу, внести необхідні корективи, як у щоденну діяльність, і на перспективу, визначати можливий перебіг подій.

Специфіка досліджуваного явища визначає граничні значення індикаторів. Порогові значення неможливо визначити шляхом точних розрахунків, тому визначаються експертним шляхом з урахуванням досвіду.

До складу індикаторів фінансової безпеки держави входять: бюджетна, податкова, боргова безпека, фінансова безпека банківської системи, валютна, грошово-кредитна, інвестиційна безпека, фінансова безпека страхового та фондового ринку[113, с. 54-72].

У загальному вигляді фінансова безпека банківської системи полягає у досягненні максимального рівня ефективності використання ресурсного потенціалу банку, формуванні сприятливих умов для здійснення своєї діяльності банківськими установами, запобігання виникненню внутрішніх та зовнішніх загроз, формуванню умов для стабільного та ефективного функціонування банківської системи[30].

Фінансова безпека страхового ринку полягає у досягненні страховими компаніями такого обсягу формованих ними фінансових ресурсів, які могли б дати їм можливість відшкодувати втрати їхніх клієнтів внаслідок настання страхового випадку, а також у забезпеченні ефективного функціонування всього страхового сектора. Фінансова безпека ринку страхових послуг, яка залежить від великої кількості факторів як об'єктивних та суб'єктивних, так і внутрішніх та зовнішніх, визначається насамперед станом його розвитку.

Безпека фондового ринку - це наявність оптимального обсягу його капіталізації з урахуванням структури та рівня ліквідності цінних паперів, що реалізуються на ньому. Фінансова безпека фондового ринку характеризується стійким фінансовим станом емітентів, власників, покупців, організаторів торгівлі, посередників (брокерів), консультантів, реєстраторів, депозитаріїв та інших учасників ринку.

Боргова безпека держави визначається як певний рівень державної заборгованості, за обов'язкового обліку вартості обслуговування та оцінки ефективного використання запозичень. Оптимальне співвідношення між внутрішньою та зовнішньою заборгованістю, що сприяє задоволенню

соціально-економічних потреб, дозволить забезпечити стійкість фінансової системи країни до внутрішніх та зовнішніх загроз[6].

Бюджетна безпека передбачає стан, за якого забезпечується платоспроможність держави, досягається баланс доходів та видатків державного та місцевих бюджетів, підвищується раціональність та якість розподілу бюджетних коштів. Рівень бюджетної безпеки держави визначається такими показниками як: розмір бюджету; обсяг ВВП, наявність дефіциту бюджету, його розмір та джерела фінансування, масштаби бюджетного фінансування, рівень бюджетної дисципліни тощо[9, 27].

Валютна безпека держави характеризується ступенем забезпеченості держави валютними коштами та станом курсоутворення національної грошової одиниці. Про валютну безпеку держави свідчить позитивне сальдо платіжного балансу, здатність виконувати міжнародні зобов'язання, наявність необхідного обсягу валютних резервів, стабільність національної грошової одиниці, захищеність від потрясінь на міжнародних валютних ринках, створення оптимальних умов для розвитку вітчизняного експорту та припливу в країну іноземних інвестицій[10].

Грошово-кредитна безпека має на увазі стабільний стан грошово-кредитної системи, грошової одиниці, доступність кредитних ресурсів та рівень інфляції, що забезпечує економічне зростання та збільшення реальних доходів населення (рис.1.6).

Податкова безпека держави полягає в ефективності податкової політики, що проводиться державою, що об'єднує фіскальні інтереси держави з інтересами платників податків, з метою забезпечення держави оптимальним обсягом податкових надходжень, що відповідає всім вимогам економічної доктрини та фіскальної достатності [26].

Інвестиційна безпека характеризується високим рівнем інвестицій, при якому виникає можливість оптимального задоволення поточних потреб економіки в обсязі та структурі капітальних вкладень, при оцінці ефективного використання та повернення коштів, що інвестуються.

<p>Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, % Співвідношення банківських кредитів і депозитів в іноземній валюті, % Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, % Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів і депозитів, разів Рентабельність активів, % Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, % Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи</p>
<p>Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), % Рівень капіталізації лістингових компаній до ВВП, % Рівень волатильності індексу Першої фондової торговельної системи (далі – ПФТС), кількість критичних відхилень (–10 %) Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), %</p>
<p>Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, % Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, відсотків Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики (далі – ОВДП) на первинному ринку, % Індекс ЕМВІ (Emerging Markets Bond Index) + Україна Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %</p>
<p>Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, % Дефіцит/профіцит бюджетних і позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, % до ВВП Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, % Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %</p>
<p>Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, грн. Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, % Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд доларів США Рівень доларизації грошової маси, %</p>
<p>Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (M0/M3), % Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім Національного банку), % Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, % Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам, % Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (скорегований на курсову різницю), % Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд дол. США</p>

Рис. 1.6. Індикатори фінансової безпеки держави [3, 71]

Таким чином, виявлення загроз є першим і основним етапом управління економічною безпекою. Конкретний перелік найбільш значущих загроз економічній безпеці фінансових установ є необхідним інструментом процесу регулювання фінансової безпеки в Україні.

На державному рівні мають бути чітко визначені механізми зниження рівня ризику найбільш значущих загроз економічній безпеці фінансових інститутів, розроблені напрями стабілізації статусу системно важливих учасників ринку, директиви та імперативи має бути створена безпекова діяльність вітчизняних фінансових посередників при реалізації їх професійних функцій[32].

Виявлені переліки зовнішніх, гібридних та внутрішніх загроз мають бути використані як інформаційний ресурс для прийняття державними структурами рішень щодо векторів регулювання рівня державної фінансової безпеки в Україні, який значною мірою визначається рівнем економічної безпеки фінансових установ.

Загрози фінансової національної безпеки тривалий час можуть не проявлятися у відкритій формі, тому моніторинг ризиків, які є джерелом їх появи, має відбуватися постійно на всіх рівнях національної економічної системи. Прояв одразу багатьох загроз може спровокувати черговий кризовий період для фінансової сфери держави, вихід із якого буде можливим лише за умови прийняття швидких та ефективних управлінських рішень щодо усунення фінансових проблем, а також компенсації негативних наслідків дії загроз на державному рівні.

Ступінь впливу загроз визначається на підставі розрахунку та моніторингу системи індикаторів та порівняння їх з пороговими значеннями. Рівень фінансової безпеки визначають багато індикаторів, основними з яких є дефіцит бюджету, обсяги боргів держави, рівень інфляції, вартість банківських кредитів, рівень монетизації економіки.

1.3. Організаційно-технологічна структура механізму державного управління фінансовою безпекою

Враховуючи багатоаспектність категорії фінансової безпеки, складність взаємозв'язків та взаємозалежності різних її елементів, не можна миттєво визначити всі критичні точки і тим більше – запропонувати однозначний рецепт їхньої ліквідації. Можливості системи фінансової безпеки залежать від принципів її побудови, взаємодії елементів, застосовуваних засобів та способів. На наш погляд, система забезпечення та підвищення фінансової безпеки має базуватися на принципах [51]:

- законності (діяльність усіх суб'єктів фінансової безпеки має здійснюватися виключно на базі чинної правової основи, у межах компетенції та в порядку, встановленому правовими нормами);
- обґрунтованості (всі складові системи мають базуватися на чіткій теоретичній та методологічній основі);
- керованості (обумовленість ієрархічності структури самою системою, складністю та важливістю завдань, що покладаються на систему забезпечення фінансової безпеки, необхідністю безумовного та безперервного контролю за їх виконанням);
- справедливості та рівноправності;
- презумпції, що жодні масові та грубі порушення фінансових інтересів (прав) громадян не залишаться безкарними;
- наявності та дієвості правоохоронного механізму та механізму вирішення правових спорів та конфліктів у сфері фінансової безпеки;
- багатовимірності (облік усіх аспектів прояву фінансової безпеки);
- комплексності (жоден компонент фінансової безпеки не може повністю компенсувати відсутність іншого);
- неподільності (забезпечення безпеки для кожного її елемента (суб'єкта) через дотримання безпеки для всіх елементів);

- забезпечення балансу фінансових інтересів на макро- та мікрорівні;
- взаємовідповідальності всіх суб'єктів на всіх її рівнях;
- дотримання максимально допустимого (міркуваннями державної таємниці) рівня транспарентності у сфері фінансової безпеки;
- еволюційності (перехід від системи фінансової безпеки, покликаної обслуговувати виключно інтереси держави, до такої, прагне гармонійно поєднати інтереси громадян, домашніх господарств, підприємств, організацій, установ, галузей, регіонів, держави, суспільства, людства в цілому).

При цьому слід пам'ятати, що комбінація компонентів системи не є чимось постійним: роль складових системи фінансової безпеки змінюється залежно від ситуації, що обумовлює необхідність безперервного оновлення.

Повинна відбуватися зміна якісних характеристик фінансової безпеки[4]:

- наступності (необхідність забезпечення послідовності у здійсненні грошово-кредитної, валютної, антиінфляційної, бюджетної, податкової, інвестиційної, банківської політики, в управлінні внутрішнім та зовнішнім державним обов'язком, у забезпеченні їх передбачуваності);
- послідовності (формування системи має відбуватися поетапно з урахуванням пріоритетності, а також існуючих та потенційних об'єктивних та суб'єктивних передумов);
- необхідності інтеграції до міжнародних систем фінансової безпеки (у широкому міжнародному контексті фінансова безпека держави – це не лише національний пріоритет, а й складова глобальної фінансової безпеки);
- верховенства договірних (мирних) коштів у вирішенні як внутрішніх, і міжнародних конфліктів фінансового характеру;
- сумісності (досягнення оптимального співвідношення та суміщеності систем фінансової, економічної, національної безпеки);

– неподільності та недоступності індивідуальним покупцям ресурсів, що витрачаються на забезпечення фінансової безпеки суспільства загалом, неможливості виключення з-поміж користувачів суспільними благами тих людей, хто з тих чи інших причин не платить за них;

– альтернативності (виявлення та обґрунтування різних варіантів виходу з кризи або досягнення бажаного результуючого показника);

– стабільності та надійності;

– прийняттого ризику;

– ефективності (оптимальне поєднання всіх компонентів фінансової безпеки).

Забезпечення фінансової безпеки держави базується на механізмі фінансової безпеки держави, що є системою організаційних та інституційних заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення, запобігання, нейтралізацію та ліквідацію загрози фінансовій безпеці держави (рис.1.7.) [74].

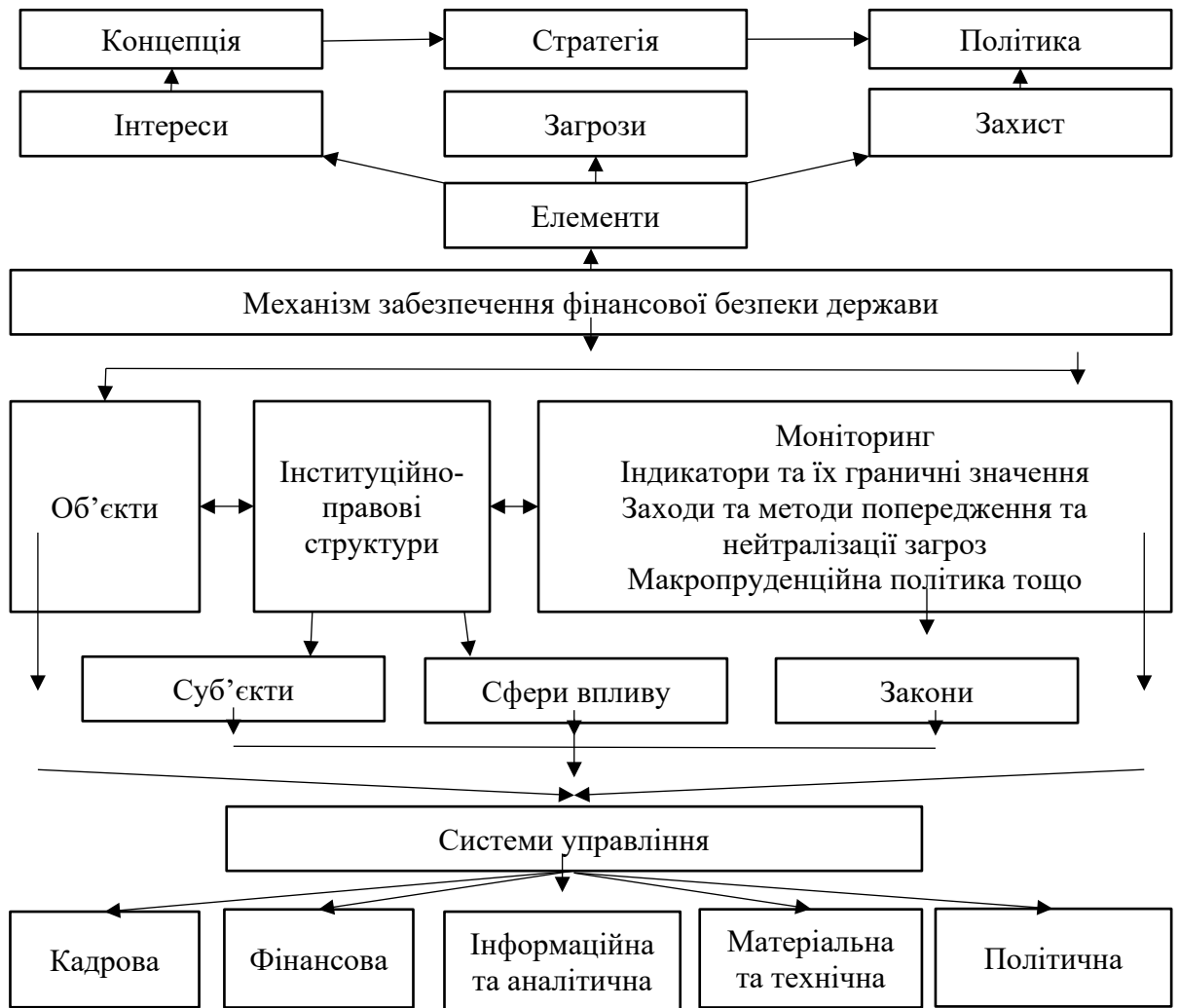

Рис. 1.7. Механізм забезпечення фінансової безпеки держави

Механізм забезпечення фінансової безпеки перш за все базується на розробленій концепції (рис.1.8), стратегії та політиці. Це зумовлює визначення інтересів фінансової безпеки та загроз.

Рис.1.8. Державна концепція фінансової безпеки

Слід зазначити, що для методологічного забезпечення фінансової безпеки в Україні важливою є розробка концепції, яка має визначити основні поняття та проблеми у цій складній та невизначеній сфері та запропонувати шляхи їх вирішення [91].

Основним змістом такого документа не має бути догма, а вона має постійно і систематично оновлюватися. Дана концепція фінансової безпеки стане джерелом теоретико-методологічних ідей щодо формування методологічного підходу до розробки деяких державних і корпоративних стратегій фінансової безпеки, а також розробки механізмів реалізації заходів щодо зміцнення фінансової безпеки країни. В умовах сучасної соціально-економічної та політичної кризи в країні неможливо вирішити проблеми фінансового забезпечення певним державним органом (навіть їх групою). Тому центральне місце розробленої концепції (рис. 1.8) займає громада народу чи територіальна громада, на якій ґрунтується надійність та ефективність усієї системи фінансової безпеки держави як у короткостроковому, так і в довгостроковому плані [88].

До фінансових інтересів (рис.1.7.) слід віднести:

- забезпечення бюджетної, монетарної та валютно-курсової стабільності;
- збільшення національних заощаджень із одночасним підвищенням капіталізації економіки;
- зміцнення інвестиційного капіталу;
- забезпечення незалежності економіки від кон'юнктури міжнародних ринків.

Фінансові інтереси - найскладніша сукупність взаємовідносин між країнами, іноземними державами та міжнародними суб'єктами господарювання, що передбачають створення або використання грошових фондів для виробництва, розподілу та споживання ВВП країни з метою розвитку економіки в цілому та народного господарства.

Враховуючи концептуальні засади визначення поняття «економічної безпеки», до об'єктів фінансової безпеки відносяться: загальнодержавні фінанси; місцеві фінанси; фінанси суб'єктів господарювання; фінанси населення; фінансовий ринок; фінансова інфраструктура [12].

До суб'єктів забезпечення фінансової безпеки держави відносяться: Президент України; Верховна рада України; Кабінет міністрів України; Міністерства та центральні органи влади; Національний банк України.

Виходячи з переліку основних суб'єктів, можна визначити обов'язки інституційно-правових структур щодо забезпечення фінансової безпеки країни [72]:

- забезпечувати стабільність економічного розвитку країни, зокрема платіжно-розрахункової системи та основних фінансово-економічних параметрів;
- нейтралізувати вплив світових фінансових криз та навмисних дій світових держав, а також тіньових структур на національну економіку;
- запобігати конфліктам між владою різних рівнів із приводу розподілу та використання коштів бюджетної системи країни;
- запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням у фінансовому секторі господарства;
- оптимально залучати та використовувати кошти іноземних запозичень для національної економіки;
- запобігати вивезу капіталів з реального сектору національної економіки за кордон.

Отже, створення та реалізація механізму забезпечення фінансової безпеки держави передбачає не тільки визначення наявних або потенційних загроз, але й ресурсів, що необхідні для їх нейтралізації.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Фінансова безпека держави займає значне місце в системі економічної безпеки, оскільки охоплює найважливіші фінансові питання діяльності суб'єктів національної економіки. В процесі дослідження сутності дефініції фінансова безпека було охарактеризовано три основних підходи, а саме ресурсно-функціональний підхід, з точки зору статички та підхід в контексті нормативно-правового регламентування. Слід зазначити, що залежно від особливостей економічних систем, та в процесі їх розвитку виділяються різні особливості змісту та стану фінансової безпеки.

У процесі здійснення фінансової діяльності держави важливим напрямом є забезпечення фінансової безпеки держави та її фінансової системи. Фінансова безпека охоплює найважливіші фінансові питання діяльності суб'єктів національної економіки. Це здатність держави забезпечувати стійкість її економічного розвитку, нейтралізувати вплив різних загроз та фінансових криз, запобігати конфліктам та правопорушенням тощо. Виходячи з цього основними елементами фінансової безпеки є ефективність, незалежність та конкурентоспроможність.

У період глобалізаційних змін усі суб'єкти макросередовища впроваджують заходи щодо мінімізації ризиків, які становлять різні види загроз. Виявлення, запобігання та усунення таких загроз є важливим завданням системи фінансової безпеки держави.

Рівень фінансової безпеки держави залежить від рівня функціонування та розвитку економічної системи, включаючи всі його компоненти, їх взаємозв'язок і взаємозалежність. Загрози можна класифікувати за різними критеріями, а саме ступінь сформованості, тривалість, ступінь небезпеки, ймовірність реалізації, але на наш погляд найбільш важливими є середовище виникнення та сфера походження.

Для проведення аналізу стану фінансової безпеки необхідно виділити основні індикатори, які визначають граничні значення стану фінансової безпеки за основними сферами.

Основою фінансового забезпечення є сукупність його складових, таких як бюджет, грошово-кредитна, валютна, боргова, банківські цінні папери, безпека небанківського фінансового ринку, які необхідно згрупувати за економічним змістом та рівнями безпеки.

Для забезпечення ефективності функціонування фінансова система повинна базуватись на таких принципах: законність, обґрунтованість, керованість, справедливість, комплексність, неподільність, взаємовідповідальність тощо.

Механізм фінансової безпеки є підґрунтям її забезпечення, він складається з організаційних та інституційних заходах впливу, що направлені на виявлення, нейтралізацію та ліквідацію загроз; визначає суб'єктів, об'єктів та інтереси фінансової безпеки; включає концепцію фінансової безпеки та системи управління (кадрову, фінансову, інформаційно-аналітичну, матеріальну та політичну).

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз фінансово-економічного стану України

Однією з найважливіших складових економічної безпеки України в сучасних умовах є фінансова безпека, яка в свою чергу є основою національної безпеки держави. Основною метою фінансової безпеки держави є ефективне використання державних ресурсів для запобігання фінансовим загрозам та забезпечення сталого розвитку та функціонування економіки [11].

Сучасна економічна ситуація в Україні та тенденції розвитку показників фінансової безпеки свідчать про те, що проблема фінансової безпеки набула першочергового значення та актуальності. Перш за все, все ще діють наслідки світової економічної кризи, яка розвинулась із фінансової кризи, що почалася в США у 2007—2008 роках. Різні країни та регіони подолали гостру фазу кризи в різний час з 2009 по 2013 роки, і її наслідки зберігаються донині. У дослідженні Міжнародного валютного фонду (МВФ) зазначається, що за десять років після банкрутства американського банку Lehman Brothers у 2008 році більшість економік не повернулися до докризових шляхів зростання. 60% економік, які не постраждали від банківської кризи, і 85% країн, які постраждали від неї, не змогли цього зробити. Економічний спад у Сполучених Штатах і євросоні завершився у другому кварталі 2009 року, але в 2011 році євросона зіткнулася з другою рецесією, яка тривала до 2013 року і стала найдовшою в її історії.

На початку кризи Україна взяла велику позику МВФ у розмірі 16,5 млрд доларів, при цьому загальні золотовалютні резерви країни на той момент становили близько 32 млрд доларів. 01 грудня 2008 року було

отримано перший транш у розмірі 4 мільярди доларів. Незважаючи на кредит, Україна стала однією з країн, які найбільше постраждали від кризи. До кінця 2009 року ВВП України впав на 14,8% і був одним із найгірших показників динаміки ВВП у світі. Протягом цього ж року промислове виробництво скоротилося на 25%.

Після російської агресії почався новий етап фінансових втрат для України. За даними НБУ, міжнародні резерви (у мільярдах доларів США на кінець періоду) зменшилися з 20,4 млрд у 2013 році до 7,5 млрд у 2014 році та 13,3 млрд у 2015 році. При цьому реальний ВВП впав на 6,3% у 2014 році та на 9,4 % у 2015 році. До цього додався ще один негативний фактор – спалах «коронавірусної хвороби». У 2020 році падіння реального ВВП склало 4,2%.

Таким чином, вплив негативних факторів, які мали цілком об’єктивне походження, значно загостило питання підвищення стійкості фінансової системи України [17, 18, 47].

Для проведення аналізу режиму економічного розвитку, що склався в Україні за останні роки цього скористаємося статистикою таблиці 2.1, яка описує основні фінансово-економічні показники розвитку України у 2013—2020 роках.

Таблиця 2.1.

Основні фінансово-економічні показники розвитку України у 2013—2020 роках [83]

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Експорт товарів та послуг, млрд дол. США	81,7	65,4	47,9	46,0	53,9	59,2	63,6	60,6
Імпорт товарів та послуг, млрд дол. США	97,4	70,0	49,6	51,5	62,7	70,6	76,1	62,4
Різниця між експорт та імпорт, млрд дол. США	-15,6	-4,6	-1,7	-5,5	-8,7	-11,4	-12,5	-1,8
Потоки грошових переказів в Україну, млн. дол.	8,537	6,489	6,959	7,535	9,264	11,111	11,921	12,121
Міжнародні резерви, млрд дол. США на кінець періоду	20,4	7,5	13,3	15,5	18,8	20,8	25,3	29,1

Валовий зовнішній борг, млн. дол. США	142,1	126,3	118,7	113,5	116,6	114,7	121,7	125,7
у % до ВВП	77,5%	95,8%	131,0%	121,7%	103,9%	87,7%	79,2%	80,8%
доходи зведеного бюджету України, млрд. грн.	442,8	456,1	652,0	782,9	1 017,0	1 184,3	1 289,8	1 376,7

Продовження таблиці 2.1.

у % до ВВП	30,2%	28,7%	32,8%	32,8%	34,1%	33,3%	32,4%	31,0%
Видатки зведеного бюджету України, млрд. грн.	505,8	523,1	679,9	835,8	1 057,0	1 250,2	1 372,4	1 595,3
Кредитування	0,5	5,0	3,1	1,8	2,1	1,9	4,8	5,3
Профіцит («мінус» дефіцит)	-63,6	-72,0	-30,9	-54,8	-42,1	-67,8	-87,3	-223,9
Дефіцит бюджету, %	-14,4%	-15,8%	-4,7%	-7,0%	-4,1%	-5,7%	-6,8%	-16,3%
ВВП у поточних цінах, млрд. грн.	1 465,2	1 586,9	1 988,5	2 385,4	2 983,9	3 560,6	3 978,4	4 445,2
Валове нагромадження капіталу, у % до ВВП	17,1%	13,8%	13,7%	15,1%	15,0%	16,3%	15,7%	15,1%*

Отже, основними негативними тенденціями є постійне перевищення імпорту над експортом (хоча станом на 2020 рік ситуація значно покращилась), високе співвідношення валового зовнішнього боргу до ВВП, збільшення дефіциту бюджету та постійна тенденція до зменшення валового нагромадження [16].

Крім того, на рис. 2.1 показано погіршення сплати валового зовнішнього боргу у 2019—2020 роках. Борг зріс зі 114,7 млрд доларів на кінець 2018 року до 125,7 млрд доларів на кінець 2020 року.

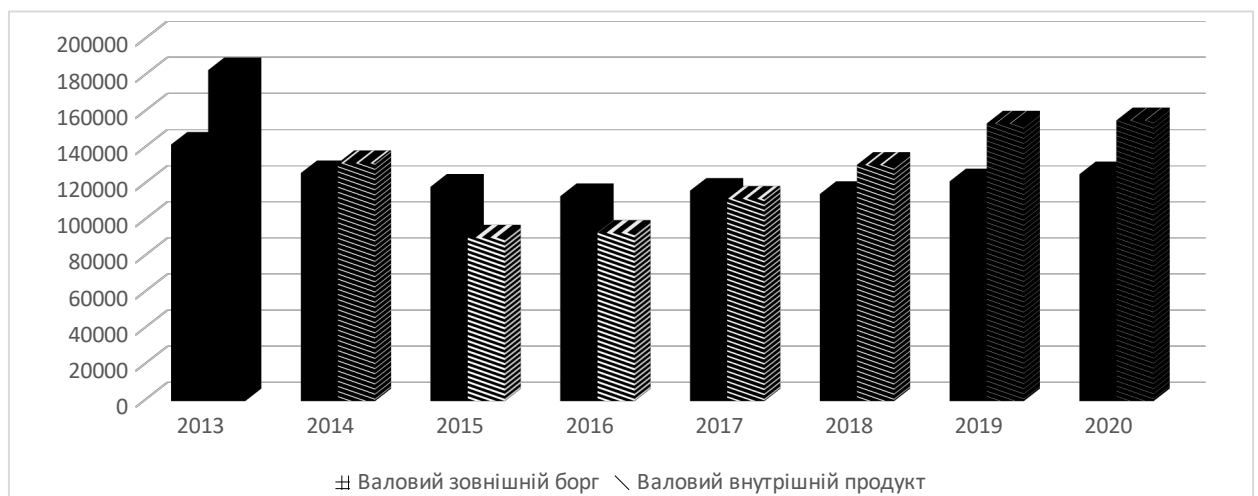

Рис. 2.1. Динаміка валового зовнішнього боргу і ВВП України з 2013 по 2021 рр. (млн. дол. США) [83, 84]

Протягом 2019 року в Україні залишалися ключові ознаки макроекономічної стабільності, оскільки зростання реального ВВП за рік склало 3,2%.

У 2019 році, як і в попередньому році, зростання в основному забезпечувалося розширенням внутрішнього – як споживчого, так і інвестиційного – попиту. Внутрішній попит підтримувався тривалим зростанням заробітної плати (номінальна середньомісячна заробітна плата штатних працівників зросла на 18,4% у 2019 році).

Збільшення обсягів капітальних інвестицій в Україні продовжувалося чотири роки поспіль завдяки високій активності вітчизняних інвесторів – бізнесу та державного сектору. Приріст обсягів засвоєних капітальних інвестицій у 2019 році склав 15,5%.

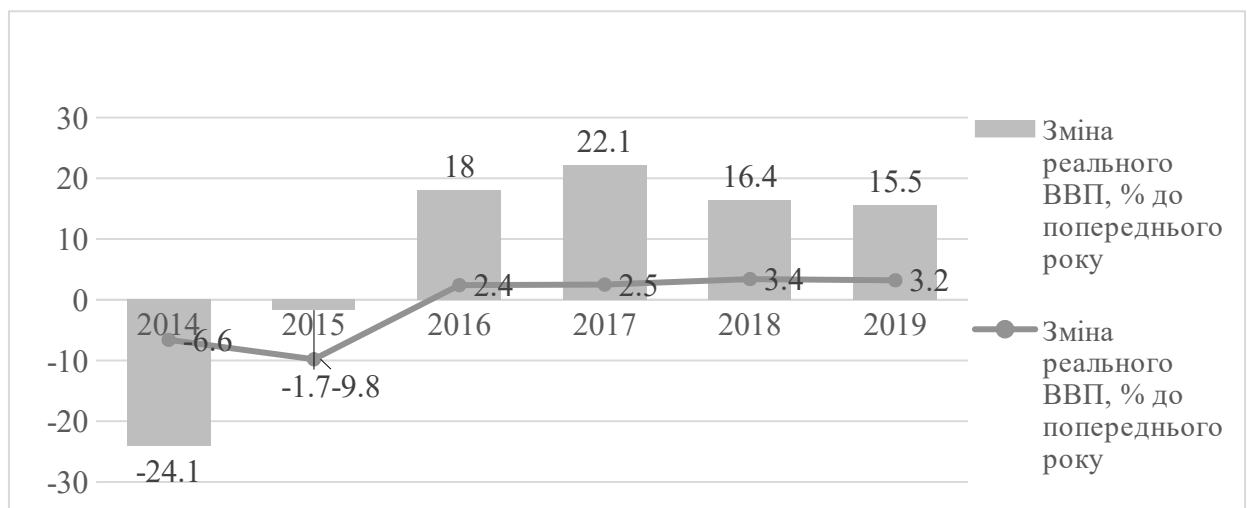

Рис.2.2. Зміна реального ВВП та капітальні інвестиції, 2014–2019 рр., % до попереднього року [83,84]

Активно зросли портфельні інвестиції (чистий приплив портфельних інвестицій у 2019 році склав 5,1 млрд дол. США проти 2,1 млрд припливу у 2018 році), а також приплив іноземних інвестицій в Україну (чистий приплив прямих іноземних інвестицій у 2019 році становив 2,4 млрд дол. США (за методологією платіжного балансу)).

Зазначені досягнення та впровадження реформ дозволили Україні покращити свої позиції в рейтингу Doing Business 2020 до 64-го місця серед 190 країн (вона посіла 71-е місце у попередньому році). Усе це, на тлі

зниження фінансових та інвестиційних ризиків та подальшого впровадження реформ, сформувало позитивні очікування країни.

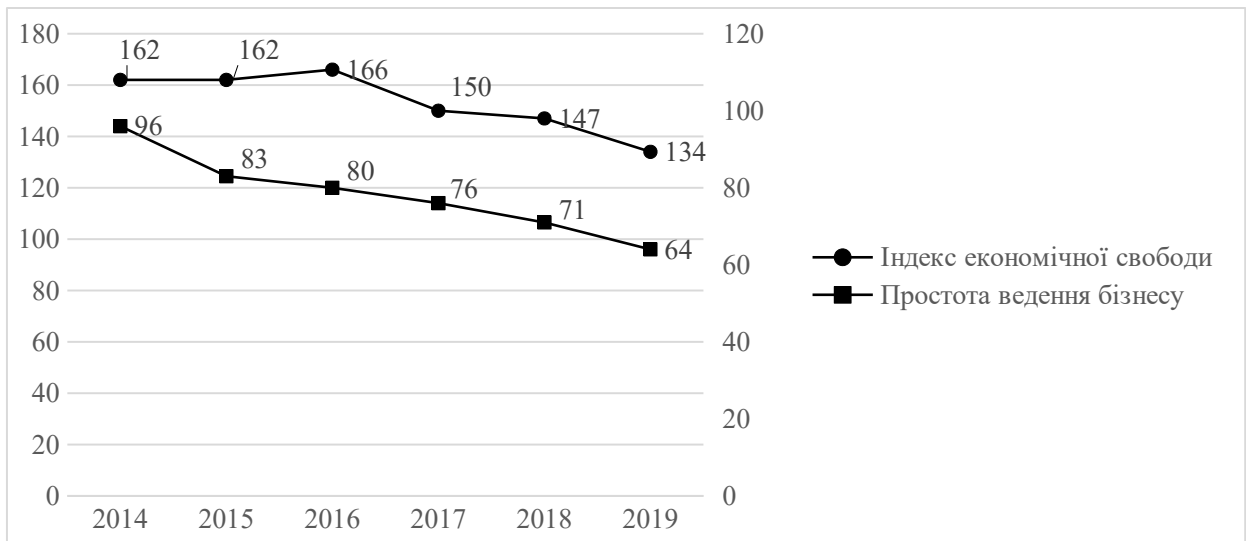

Рис. 2.3. Позиція України серед інших країн в індексах та рейтингах у 2014–2019 рр [84]

Люди є однією з рушійних сил економіки будь-якої країни. У таблиці 2.2 наведено основні соціально-економічні показники України в динаміці: загальна чисельність населення з урахуванням пенсіонерів, ставки заробітної плати та зайнятості тощо.

Таблиця 2.2

Соціально-економічні показники України: загальна чисельність населення з урахуванням пенсіонерів, ставки заробітної плати та зайнятості[83]

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Населення (середньорічне), тис. осіб	45 594	44 241	42 845	42 672	42 485	42 270	42 028	41 745
Зайняте населення, тис. осіб	19 314	18 073	16 443	16 277	16 156	16 361	16 578	17 082
у % до всього населення	42,4%	40,9%	38,4%	38,1%	38,0%	38,7%	39,4%	40,9%
Середньооблікова чисельність штатних працівників тис. осіб	9 720	8 065	8 959	7 868	7 679	7 661	7 443	7 345
у % до всього населення	21,3%	20,3%	18,8%	18,4%	18,1%	18,1%	17,7%	17,6%
Середня заробітна плата, грн.	3 282	3 480	4 195	5 183	7 104	8 865	10 497	11 597
Середня заробітна плата, дол	410.6	292.8	192.0	202.8	267.1	325.9	406.1	430.2
Безробітні громадяни 15-70	1.51	1.85	1.65	1.68	1.70	1.58	1.49	1.6

років								
Кількість пенсіонерів, млн. чол	13.64	13.53	12.15	12.30	11.96	11.73	11.3	11.13
Середня місячна пенсія, дол	184.00	96.78	65.90	62.50	65.14	89.54	105.5	124.07

Згідно з даними таблиці 2.2, населення України щорічно неухильно зменшується. За останні 5 років загальне скорочення населення перевищило 3 мільйони. Ще однією негативною тенденцією є зменшення середньооблікової чисельності штатних працівників з 9720 тис. осіб у 2013 році до 7345 тис. осіб у 2020 році.

За весь період частка пенсіонерів у загальній чисельності населення коливається від 27,74% до 31,47%, тобто майже кожен третій в країні є пенсіонером. Середня місячна пенсія в Україні є однією з найменших серед європейських країн. Крім того, протягом 2015-2016 років середньомісячна пенсія була нижчою від прожиткового мінімуму.

Рівень безробіття в Україні коливається від 3,32% у 2013 році до 4,32% у 2014 році. Цей показник нижчий, ніж у європейських країнах. Так, у 2019 році рівень безробіття в 28 країнах ЄС становив 6,2%., а у 2020 становив 7.6%.

Отже, можна зробити висновок, що на даному етапі розвитку нашої держави, проблема забезпечення фінансової безпеки є однією з пріоритетних. Фінансово-економічний стан держави на протязі аналізованого періоду знаходився під впливом негативних факторів, що мають цілком об'єктивний характер. У 2014–2016 рр. Україна зіткнулася з потрійною кризою, оскільки сукупний вплив банківської та валютної кризи загострили кризу в реальному секторі економіки. Макроекономічні дисбаланси, що накопичилися в попередні роки, політична криза початку 2014 року, окупація Криму та деяких районів Донецької та Луганської областей ввели економіку в глибоку кризу. Водночас падіння реального ВВП на 6,6% у 2014 році та на 9,8% у 2015 році супроводжувалось і посилювалось кількома хвилями значного знецінення гривні та банківською кризою. Реформа фінансового сектору України 2014–2019 рр. допомогла досягти макрофінансової стабілізації та

посилити спроможність регуляторів та учасників фінансового ринку протистояти наслідкам криз.

2.2 Оцінка стану фінансової безпеки України

Оцінка фінансової безпеки України має важливе макроекономічне значення з огляду на необхідність прийняття адекватних управлінських заходів для нейтралізації загроз та створення здорової монетарної та фіскальної політики. При цьому оцінка фактичних досягнень фінансової безпеки повинна базуватися на надійній інформаційній основі, що є ключовим фактором для подальшого аналізу та прогнозування[33, 53].

Перш за все розглянемо бюджетну та боргову безпеку, тому що саме ці показники є критерієм, що характеризують ефективність бюджетної політики держави, а також своєрідним підґрунтям соціально-економічного розвитку. Наразі бюджетна безпека є не тільки питанням розвитку національного господарства, а й важливим аспектом глобалізації світової економіки. Виходячи зі значущості бюджетної безпеки для забезпечення інтересів та стійкого розвитку держави розглянемо її з позиції внутрішнього та зовнішнього аспектів[8, 79].

Зовнішній аспект перш за все стосується її незалежності від боргового навантаження, платоспроможності та стійкості до впливу МФО та транснаціональних структур [95]. Внутрішній аспект характеризується ринковою кон'юктурою, рівнем тіньової економіки, корупції, політичною стабільністю тощо[6].

Незбалансованість та зростання рівня дефіциту державного бюджету є одним з найсуттєвіших чинників, що спричиняє загрози в сфері не тільки бюджетної, а й фінансової безпеки, це призводить також до зростання дефіциту державного бюджету по відношенню до ВВП[27].

Дефіцит державного бюджету збільшився у 2020 році на 136,6 млрд. грн. В результаті відбулось збільшення показника дефіциту до номінального ВВП на 3,2 %, який у 2020 році становить 5,2.%

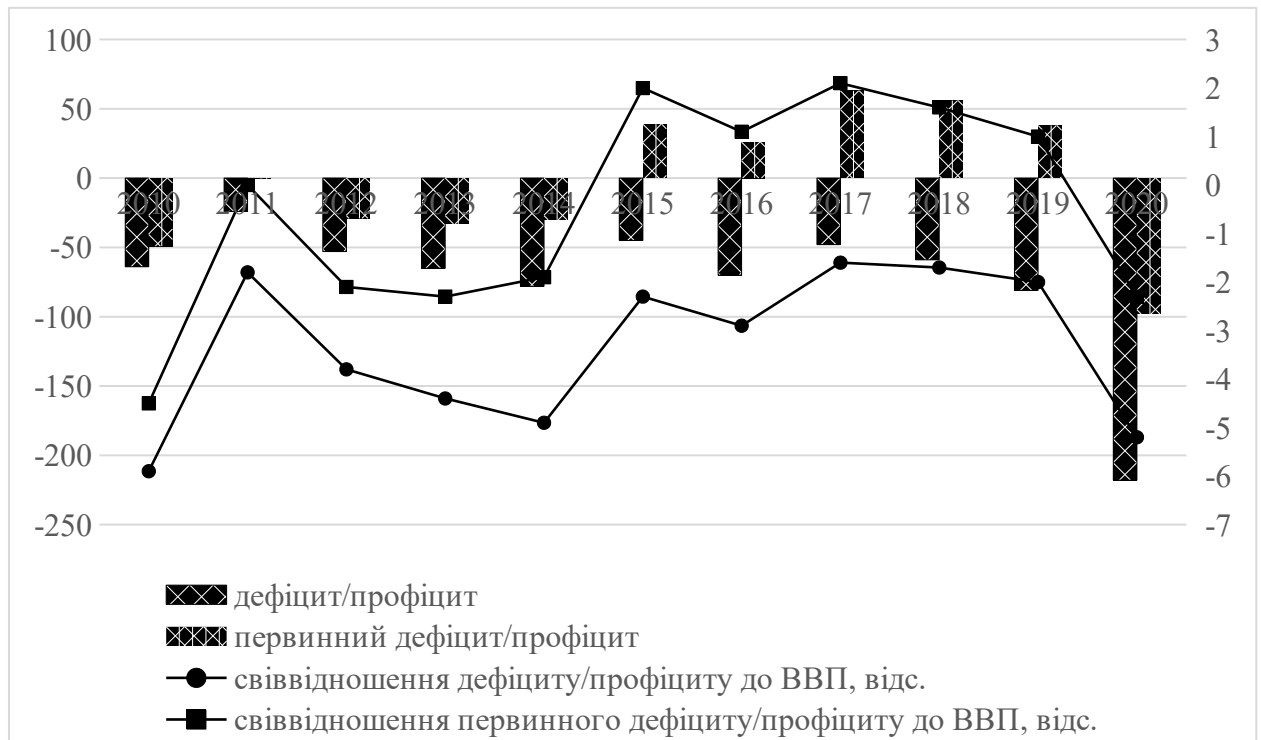

Рис.2.5. Дифіцит державного бюджету [83, 84]

В таблиці 2.3 представлені основні індикатори, що використовуються для оцінки стану боргової безпеки. Найбільш розповсюдженими показниками фінансової стійкості є перші 2 показники, в яких відображається питома вага боргових зобов'язань.

Таблиця 2.3

Динаміка показників боргової безпеки України протягом 2014–2020 рр., %
[83, 84]

Показники,%	Оптимальне / критичне значення, %	Роки							
		2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Відношення загального обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП	20/ 60	69,37	79,06	80,90	71,78	60,90	50,3	60,85	
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП	40/70	95,8	131,0	121,7	103,9	87,8	79,2	80,8	

Середньозважена дохідність ОВДП	4/11	13,4	13,1	9,2	10,5	17,8	16,9	10.2
Індекс ЕМВІ + Україна	200/1000	2226	2375	860	574	571	568	
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу	50/20	5,96	11,20	13,69	16,13	18,15	20,78	23.2

Відповідно до Бюджетного кодексу відношення загального обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП не повинно бути більше 60 % [79]. Але у 2016 році цей показник досяг майже 81%. Тільки в 2019 році зазначений показник входить в інтервал і складає 50,3%, але таке значення також далеке від оптимального. Таке покращення ситуації відбулось за рахунок проведення реструктуризації боргових зобов'язань. У 2020 році знову простежується погіршення даного показника, що відбувається за рахунок зменшення ВВП спричинене карантинними обмеженнями.

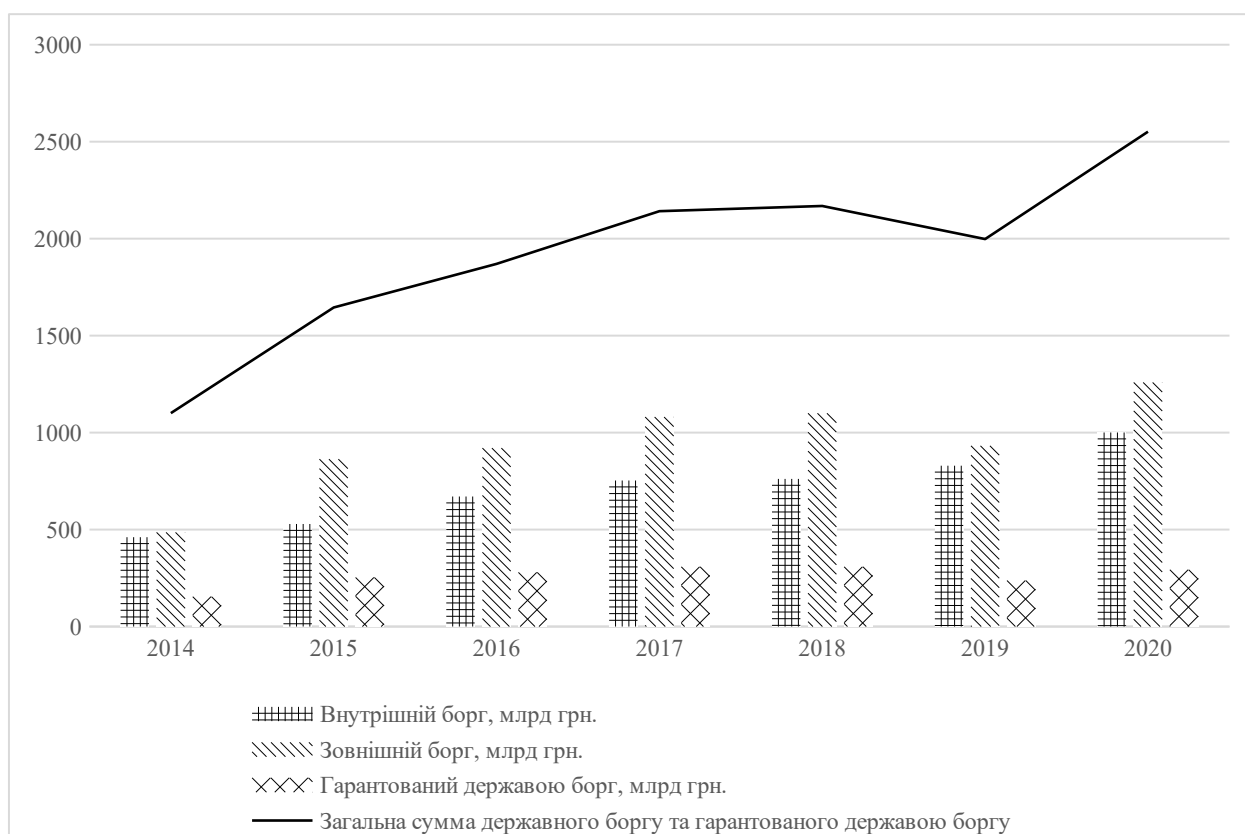

Рис.2.6 Динаміка державного та гарантованого державою боргу [83, 84]

Так, державний та гарантований державою борг у 2020 році становив 2551,88 млрд грн, в тому числі: внутрішній державний борг становив 1000,71

млрд грн. (39,2%), зовнішній державний борг становив 1258,52 млрд грн. (49,3%), гарантований державою борг 292,65 млрд грн (11,47%).

До найбільших кредиторів України слід віднести такі міжнародні фінансові інститути, як Міжнародний валютний фонд, Європейський союз та Світовий банк [49] (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4

Структура зовнішнього боргу України [83, 85]

	млрд. грн.	%
Зовнішній борг	1 518,93	59,52%
Державний борг	1 258,52	49,32%
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	443,31	17,37%
Європейське Співтовариство	132,36	5,19%
Європейський банк реконструкції та розвитку	13,69	0,54%
Європейський Інвестиційний Банк	26,99	1,06%
Міжнародний банк реконструкції та розвитку	149,66	5,86%
Міжнародний Валютний Фонд	119,57	4,69%
Фонд чистих технологій (МБРР)	1,05	0,04%
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	43,90	1,72%
Німеччина	8,99	0,35%
Польща	0,41	0,02%
Росія	17,13	0,67%
США	0,05	0,00%
Франція	0,79	0,03%
Японія	16,53	0,65%
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	61,09	2,39%
Cargill	17,37	0,68%
Credit Agricole Corporate and Investment Bank	6,59	0,26%
Deutsche Bank AG London	37,13	1,46%
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	660,22	25,87%
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	50,01	1,96%
Міжнародний Валютний Фонд	50,01	1,96%
Гарантований державою борг	260,41	10,20%
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	221,66	8,69%
Європейське співтовариство з атомної енергії	6,95	0,27%
Європейський банк реконструкції та розвитку	10,43	0,41%
Європейський Інвестиційний Банк	1,90	0,07%
Міжнародний банк реконструкції та розвитку	12,67	0,50%
Міжнародний Валютний Фонд	189,71	7,43%
2. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	35,43	1,39%
CENTRAL STORAGE SAFETY PROJECT TRUST	4,94	0,19%
Deutsche Bank AG London	0,81	0,03%
Експортно-імпортний банк Китаю	29,69	1,16%
3. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	3,32	0,13%
Міжнародний Валютний Фонд	3,32	0,13%

Така заборгованість перед зовнішніми кредиторами, а саме міжнародними та фінансовими організаціями є додатковим підтвердженням

залежності держави та можливостей впливу рівень її фінансової безпеки. Це обумовлено тим, що бсолютна програм фінансування передбачають впровадження в Україні заходів, що не в повній мірі відповідають не тільки фінансовим, але й національним інтересам [40, 46, 101]. До того ж дадається фінансування обслуговування державного боргу(рис. 2.7).

Протягом 2018-2019 років дохідність ОВДП була найвищою, понад 17%.. Індекс ЕМВІ показую віддачу міжнародних облігацій. У 2014-2015 роках цей показник знаходився на доволі високому критичному рівні, що показувало ризики спричинені можливістю дефолту, основними причинами яких була ескалація конфлікту на сході України. Протягом досліджуваного періоду простежується позитивна тенденція зазначеного показника, хоча теперішнє його значення ще не дійшло до задовільного. Оцінюючі дані останнього показника, слід зазначити що він знаходиться в критичному значенні не зважаючи на позитивну тенденцію в останні 6 років, що свідчить про стабілізацію фінансового стану та збільшення золотовалютних резервів [50, 127].

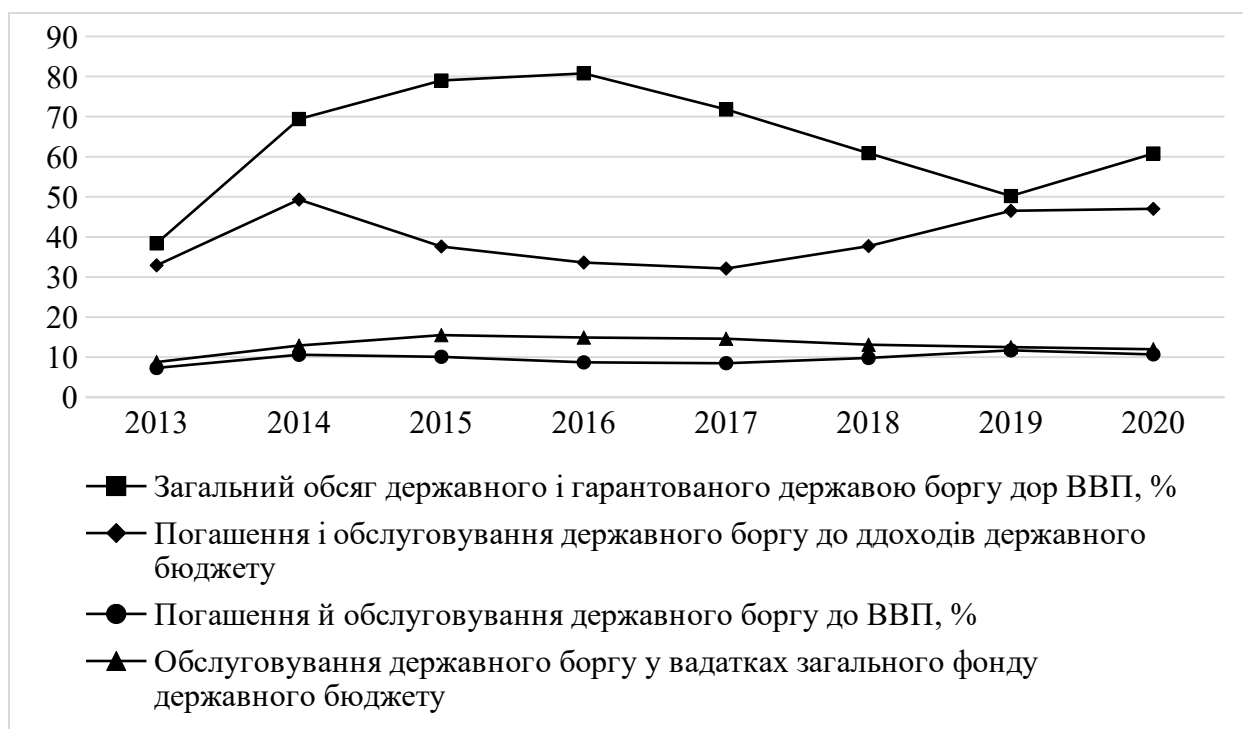

Рис. 2.7 Показники боргового навантаження [83, 84]

Отже, можна дійти висновку, що показники рівня бюджетної та боргової системи України на сьогоднішній день перебувають в небезпечній для фінансової безпеки зоні. Рівень дохідної частини бюджету є недостатнім для забезпечення найбільш важливих витрат, що негативно впливає на рівень фінансової безпеки.

Наступним етапом, є дослідження стану грошово-кредитної безпеки. Як видно за рис. 2.8 питома вага готівки, що перебувала в обігу поза банківськими установами напротязі досліджуваного періоду перебувала в критичному стані. Також до негативних факторів можна відвести збільшення рівня монетизації та розбалансованість грошового ринку, що обумовлено зниженням ефективності грошово-кредитної політики, банківського сектору, а також збільшення рівня тіньової економіки. Всі ці фактори мають негативний вплив на стан грошово-кредитної та фінансової безпеки загалом.

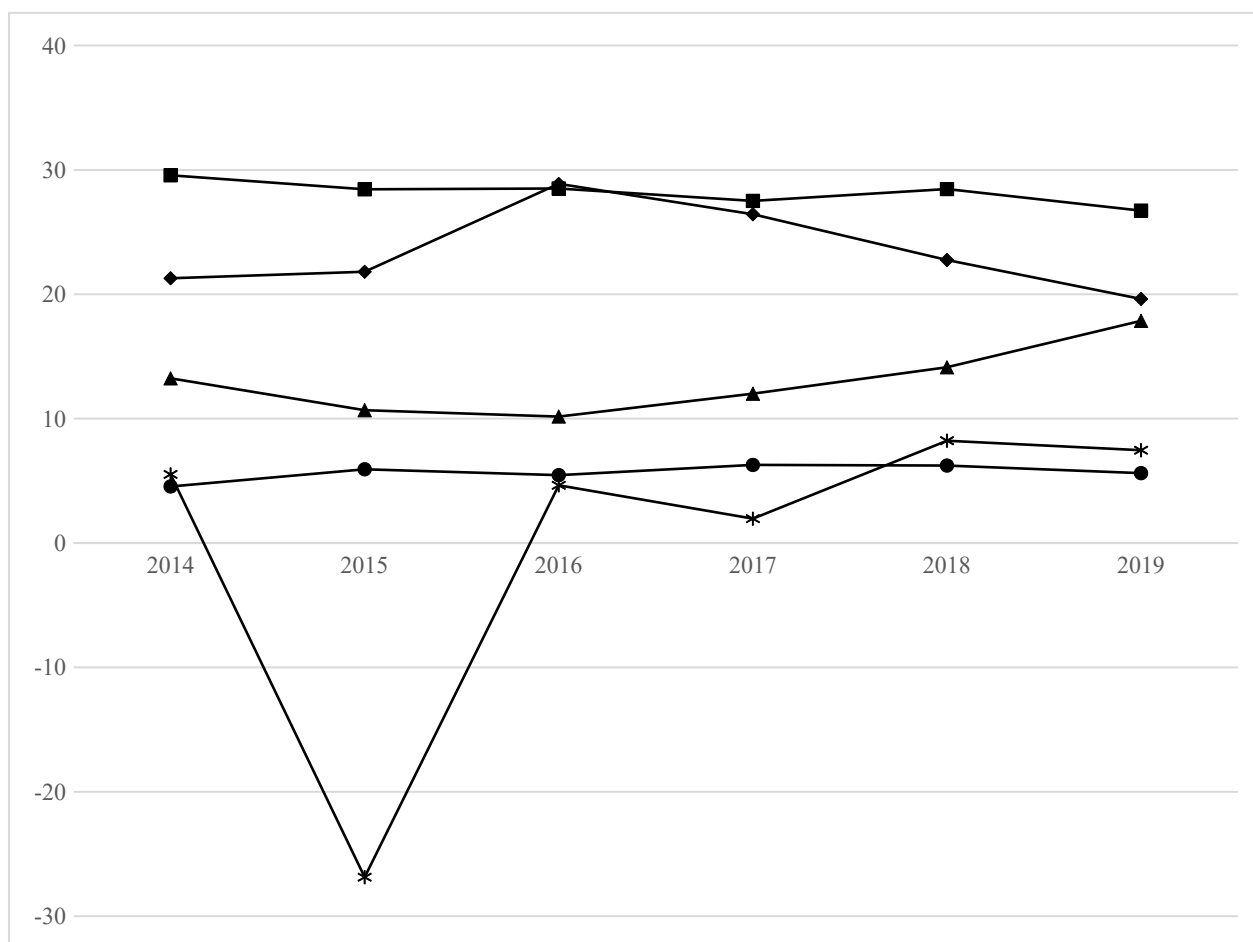

Рис.2.8. Динаміка індикаторів грошово-кредитної безпеки України у 2014-2019 роках [24, 83]

Наступний коефіцієнт також знаходиться на рівні далекому від оптимального. Так різниця між процентними ставками складала близько 5 %, при оптимальному значенні цього показника в 34%.

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, знаходилась на доволі критичному рівні (оптимальне значення в районі 3-5 %).

Отже, виходячи з наведених даних, можна зробити висновок про рестриктивний характер грошово-кредитної політики, а саме спрямованість на утримання ставок грошового ринку, що призвело не тільки до зростання вартості грошей, але й до зменшення рівня кредитування банками, що обумовлено підвищення процентних ставок. За таких умов, відбувається пригнічення інвестиційного процесу, через втрату стимулів до капіталовкладень.

Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів досліджуваній період за винятком 2019 року перебувала в задовільній та незадовільній зонах. Оптимальне значення цього показника від 5 до 9 %. Показник 17,87 характеризується критичністю, тобто він наразі перебуває в доволі небезпечній зоні.

Що стосується довгострокових кредитів, то можна констатувати, що в 2019 році цей показник досяг найнижчого рівня за досліджуваній період і склав 19,63%.

Отже, на основі аналізу наведених даних, можна говорити про неефективність грошово-кредитної політики, що виражається в не створенні умов для рівноваги, не забезпеченні фінансової та цінової стабільності тощо. Через це більшість індикаторів знаходяться або в незадовільній або в критичних зонах, що відповідає низькому рівню грошово-кредитної безпеки та характеризуються незахищеністю держави від зовнішніх ризиків та загроз.

Що стосується валютної безпеки, то в умовах глобалізації та інтернаціоналізації світового господарства, її рівень також мав негативний

вплив на фінансову безпеку держави, особливо враховуючи постійне зростання кризових явищ[15].

Більшість індикаторів валютної безпеки в досліджуваному періоді мали або незадовільний або критичний характер (табл.2.5). Перш за все це обумовлено знеціненням національної валюти, що тривало з 2014 по 2017 рік включно. Як наслідок індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, перебував на критичному рівні, це призвело до зниження довіри до гривні та до погіршення показника різниці між форвардним та офіційним курсом гривні.

Така нестабільність та зниження довіри до національної валюти призвели до такої тенденції як переважаання обсягів купівлі над обсягами продажу національної валюти. Слід зазначити, що сальдо купівлі-продажу іноземної валюти протягом досліджуваного періоду має коливний характер, що обумовлюється політичною та економічною нестабільністю не тільки в Україні, а й в світі загалом [73, 92].

Такий негативний вплив частково мінімізувався починаючи з 2016 року, коли Національним банком активно почала здійснюватися купівля іноземної валюти, що забезпечило збільшення валютних резервів держави.

Таблиця 2.5

Динаміка індикаторів валютної безпеки України у 2014-2019 роках [83, 84]

Показник (значення/стан)	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період, %	148	183	117	104	102	102
Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, грн.	-454,18	-2,73	9,09	-8,78	-2,17	-1,85
Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	1,8	3,0	3,0	3,2	3,3	3,8
Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %	46,31	55,81	49,43	43,87	42,78	36,85
Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд.дол.США	2,41	-1,54	-2,48	-2,14	-1,48	-4,93
Рівень доларизації грошової маси, %	34,02	34,04	34,51	34,94	31,81	29,49

Також одним з негативних моментів, що впливають на фінансову безпеку країни та на рівень її залежності від інших країн є нераціональна структура золотовалютних резервів. Так України зберігає в золоті менше 4% своїх резервів, хоча для прикладу США близько 80 % резервів.

Отже, в досліджуваному періоді валютна політика була недостатньо ефективною, що підтверджується станом індикаторів валютної безпеки. Не було забезпечено стабільність національної валюти, що в достатній мірі підірвало до неї довіру з боку населення, що призвело до доларизації економіки.

Ще одним важливим індикатором фінансової безпеки є банківська складова. Протягом досліджуваного періоду банківська система знаходилась під впливом економічних та політичних криз, наслідків фінансової кризи, та ескалації конфлікту на сході України[42].

Як наслідок, простежується зростання частки простроченої заборгованості за кредитами. Даний показник знаходиться в критичній зоні, що призводить до зростання ризиків для банків, а також до необхідності формування обов'язкових резервів.

Таблиця 2.6

Динаміка індикаторів банківської безпеки України у 2014-2019 роках [83, 85]

Показник (значення/стан)	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	7,81	12,41	13,61	22,21	25,89	26,03
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	152,66	168,65	134,50	109,36	117,04	83,50
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	32,5	43,3	48,84	49,61	50,02	50,34
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів	2,83	3,89	4,13	3,28	3,76	3,76
Рентабельність активів, %	-4,07	-5,46	-12,60	-1,93	1,69	4,35
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	86,14	92,87	92,09	98,37	93,52	94,06
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	37,6	53,62	55,63	56,21	59,97	57,62

Такі показники, як частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, % та співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів також демонструють зростання і перебування в критичній зоні. Останній показник, який на 2020 рік становить більше 50 %, демонструє вразливість банківської системи.

Отже, можна зробити висновок про недостатній рівень банківської безпеки. Так банківська система, в якій превалує іноземний капітал, робиться залежною від іноземних партнерів, вона не здатна на необхідному рівні протистояти ні зовнішнім ні внутрішнім ризикам, що призводить до неможливості забезпечувати національні інтереси на достатньому рівні.

Небанківських сектор, що також перебуває під впливом негативних зовнішніх та внутрішніх факторів, має значний вплив на рівень фінансової безпеки країни.

Таблиця 2.7.

Динаміка індикаторів небанківської безпеки України у 2014-2019 роках [83]

Показник (значення/стан)	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	1,68	1,49	1,48	1,45	1,39	1,33
Рівень капіталізації лістингових компаній, % до ВВП	29,21	3,21	0,82	0,41	0,28	0,29
Рівень волатильності індексу ПФТС, кількість критичних відхилень (-10%)	1,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), %	15,60	14,70	18,90	21,30	14,90	15,23

Рівень проникнення страхування має тенденцію до зменшення протягом 2014-2019 рр. хоча в абсолютному визначенні простежуються майже дворазове зростання страхових премій. Ще однією проблемою є те, що українська страхова індустрія починає втрачати статус національної за рахунок входження капіталу іноземних компаній. Цей процес має не тільки негативний вплив, такий як лобювання інтересів іноземних страхових компаній та необхідність підвищеного контролю, але й позитивний, а саме можливість відшкодування значних збитків, що підвищують довіру населення

до страхових компаній. Рівень капіталізації лістингових компаній впав у 100 разів за 6 років і наразі перебуває у критичній зоні.

Отже, можна зробити висновок, що небанківська безпека також перебуває на критичному рівні. Національний небанківський сектор не має спроможності протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам, а поглинання та злиття з іноземними інвесторами, робить її залежною від іноземних власників. Можна констатувати, що це також призводить до підвищення ризиків фінансовій безпеці.

Усвідомлення фінансової безпеки на національному рівні на сучасному етапі відбувається згідно з керівництвом визначення рівня економічної безпеки України. Відповідно до нього, інтегральний індикатор фінансової безпеки складається з 7 основних компонентів. Зазначена методологія не тільки визначає назви індикаторів, які можуть стимулювати або мати негативний вплив на безпеку, але також визначає граничні значення.

Таблиця 2.8

Динаміка рівня фінансової безпеки України, 2010-2019, % [84]

№ п/п	Назва індикатора	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Кри- тичні межі
1.	Відношення дефіциту державного бюджету до ВВП, %	5,7	1,7	3,7	4,2	4,9	2,3	2,9	1,6	1,7	2,0	3
2.	Відношення обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу до ВВП, %	40,1	36,4	36,7	39,9	69,4	79,1	80,9	71,8	60,9	50,3	60
3.	Обсяг валового зовнішнього боргу, % від ВВП	86,3	77,4	76,6	77,5	93,9	129,3	120,5	102,9	87,6	79,2	70
4.	Зміна обмінного курсу гривні до долара США (у середньому за період), % до попереднього року	150,66	99,87	100,3	100,0	148,7	183,8	117,0	104,1	102,3	95,0	90 130
5.	Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	4,4	3,8	3,0	3,5	1,8	3,0	3,0	3,2	3,3	4,9	3
6.	Частка довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, %	28,9	25,3	21,6	19,1	16,6	15,2	23,8	25,8	22,5	20,04	25

Отже, можна зробити висновок, що більшість з проаналізованих показників, що оцінюють рівень фінансової безпеки, знаходяться або в незадовільній, або в кризовій зонах. При цьому слід зазначити, що Україна наразі є залежною від впливу зовнішніх факторів. І хоча рівень як економічної так і фінансової безпеки наразі показують позитивну тенденцію (рис.2.9.), мають місце ризики потенційного характеру, через це ще не можна говорити про наявність стабільності фінансової безпеки.

Рис.2.9 Інтегральні показники фінансової та економічної безпеки [84]

Отже, сучасні економічні реалії показують, що перспективи та головний вектор соціально-економічного прогресу національної економіки в більшій мірі залежать від стану економічної безпеки держави, в системі якої головну роль відіграє фінансова складова.

Фінансова безпека – це рівень захисту фінансових інтересів держави, стан банківської системи, небанківського фінансового ринку, грошової, бюджетної, валютної, податкової систем, що характеризується балансом та захистом від внутрішніх та зовнішніх загроз, спроможністю держави до ефективного створення та використання підходящих фінансових ресурсів, для задоволення його потреб, випуском облігацій та забезпечення соціально-економічного розвитку[35].

На основі проведеного аналізу можна виділити наступні ризики та загрози фінансовій безпеці: розбалансованість бюджету; нестабільність гривні та високий рівень доларизації; підвищення рівня іноземного

капіталу в структурі фінансової системи; зростання зовнішнього боргу, неможливість повністю підтримувати економіку країни за власний рахунок, саме суттєвий дефіцит державного бюджету; можливість втратити фінансову самостійність; доволі низький рівень фінансового сектору.

2.3 Оцінка стану матеріально-інформаційного забезпечення управління фінансовою безпекою

Фінансова безпека може розглядатися на мікро- та макрорівнях. На мікрорівні зазначений тип безпеки включає в себе фінансову безпеку домогосподарств та підприємств. На макрорівні, відповідно, фінансова безпека держави складається з вищезазначених компонентів.

Оцінка фінансової безпеки України має важливе макроекономічне значення з огляду на необхідність прийняття адекватних управлінських заходів для нейтралізації загроз та створення здорової монетарної та фіскальної політики. При цьому оцінка фактичних досягнень фінансової безпеки повинна базуватися на надійній інформаційній основі, що є ключовим фактором для подальшого аналізу та прогнозування[55].

Управління фінансовою безпекою держави має поєднувати елементи таких підходів, як процесуальний, системний, функціональний та ситуативний. На нашу думку, вона має базуватися на нормативно-правових актах, на яких визначається фінансова безпека як система.

Матеріальною основою фінансової безпеки як системи є сукупність її складових, згрупованих за економічним змістом та рівнями безпеки (рис. 2.10). Матеріальна база визначає стан фінансової безпеки, що формується під впливом економічних і неекономічних факторів. Цей вплив може бути як позитивним (створити можливості для зміцнення фінансової безпеки), так і негативним (сприяти появі загроз фінансовій безпеці) [64].

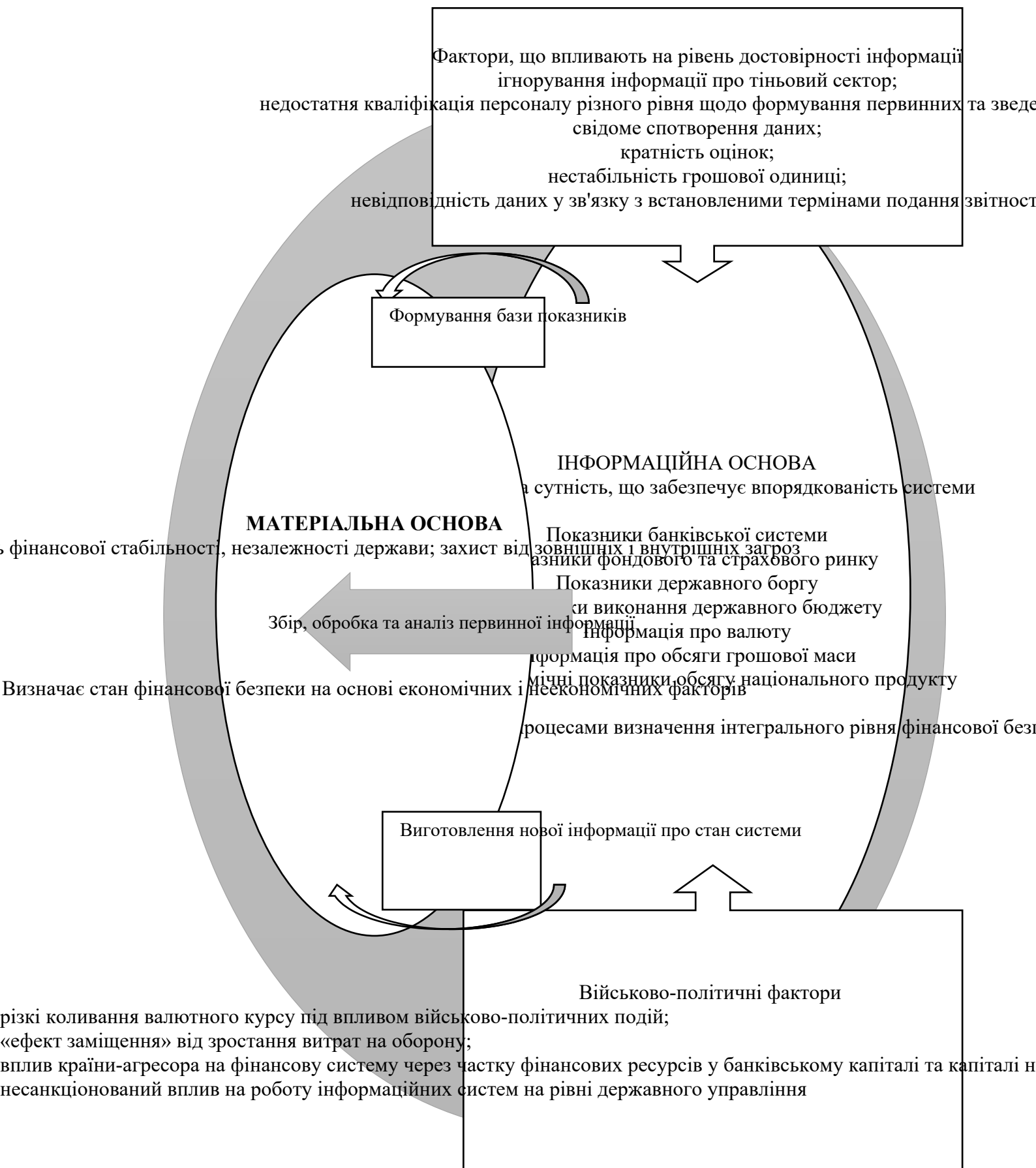

Рис. 2.10. Матеріальна основа фінансової безпеки

Інформаційна основа фінансової безпеки забезпечує впорядкованість системи. Інформаційна база забезпечує управління процесами, що визначають інтегральний рівень фінансової безпеки. За допомогою інформаційної бази забезпечено виконання таких функцій системи фінансової безпеки:

1. Формування системної пам'яті. База даних показників безпеки дозволяє на основі їх аналізу визначити ключові тенденції розвитку системи та моделювати економічні процеси.

2. Збір, обробка та аналіз первинної інформації. Отримання інформації про діяльність суб'єктів господарювання як первинних ланок економічної системи, стосовно виконання макроекономічних показників, є обов'язковою умовою визначення стану фінансової безпеки.

3. Виготовлення нової інформації про стан системи. Поточна інформація та бази даних попередніх періодів, засновані на розроблених моделях розвитку ключових підсистем, дозволяють здійснювати короткострокові та довгострокові прогнози функціонування системи, а також надають можливість приймати управлінські рішення на макроекономічній основі. рівень.

4. Інформаційна база піддається впливу факторів, які можуть спотворювати інформацію. Отже, дані про стан фінансової безпеки будуть оманливими, що в свою чергу призведе до прийняття неправильних управлінських рішень. Іншою групою факторів, що впливають на інформаційну базу, є фактори військово-політичної нестабільності. Зокрема, різкі коливання валютного курсу суттєво змінюють показники витрат. Зростання витрат на оборону призводить до так званого «ефекту зміщення», тобто заміни інших статей витрат на захист цих видатків. Це в майбутньому має наслідки для інших сфер діяльності, які не отримали фінансування у зв'язку з військовими подіями. Формування інформаційної бази має також враховувати частку капіталу країни-агресора у фінансовому секторі. Навіть

за задовільних показників фінансової стабільності її висока частка може призвести до непередбачуваних наслідків для фінансової системи країни.

Що стосуються державного регулювання фінансової безпеки, то вони здійснюється в рамках визначеного правового поля. При цьому слід зазначити, що в Україні розробляються та впроваджуються три основних види документів, що визначають концепцію діяльності (рис.2.11).

Рис. 2.11. Структура концептуальних документів

Зазначені документи мають перелік факторів, заходів, які стосуються забезпечення не тільки фінансової безпеки, а й економічної та національної безпеки загалом. Основні суб'єкти, що займаються контролем та регулюванням фінансової сфери на різних рівнях зазначені на рис.2.12.

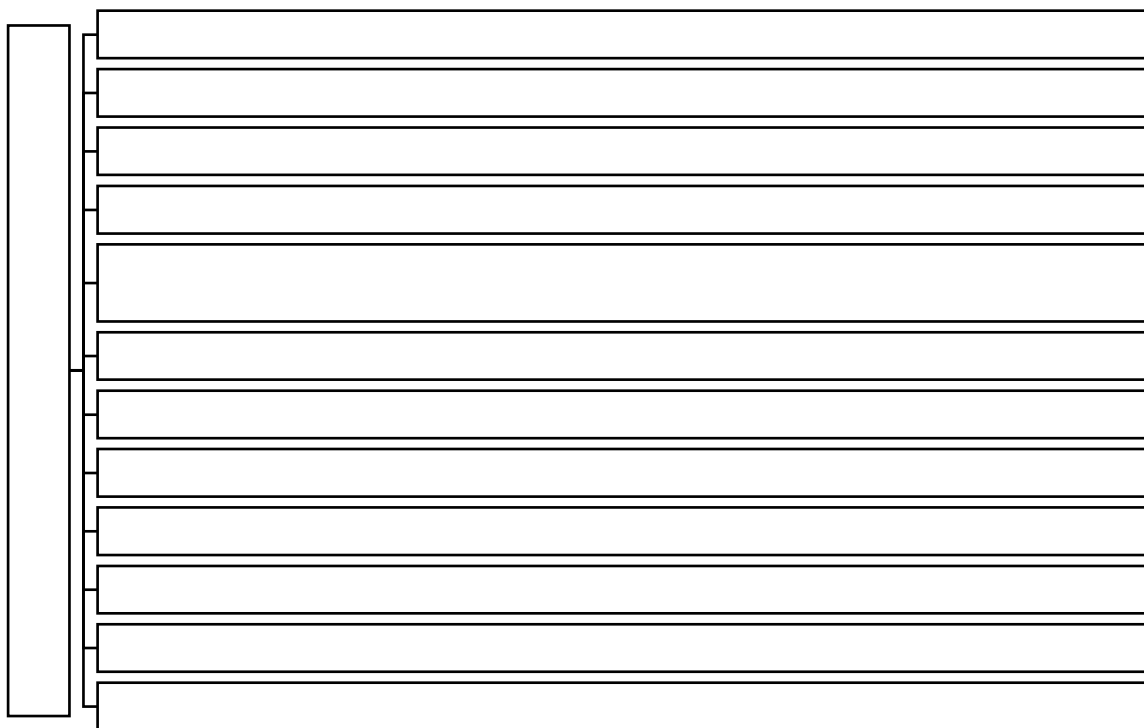

Рис.2.12. Суб'єкти регулювання фінансової безпеки

Розглянемо більш детально суб'єктів, що на державному рівні займаються регулювання фінансової сфери [64].

РНБО України відноситься до координаційних органів, що займається координацією і контролем діяльності органів виконавчої влади з питань національної безпеки. Для регулювання питань економічної безпеки в рамках зазначеного органу є Служба з питань економічної, соціальної та енергетичної безпеки. Питаннями фінансової безпеки займається служба економічної безпеки.

НКЦПФР має двосторонній вплив на стан фінансової безпеки. А саме займається регулюванням діяльності учасників фінансової системи зареєстрованих у формі акціонерних товариств, другим напрямком є контролювання діяльності учасників, що діють на фондовому ринку.

Основним напрямком діяльності Нацкомфінпослуг є стратегічна, а саме конкретизація інтересів та загроз діяльності фінансових установ в рамках розробки стратегії розвитку України. По-друге, вона займається регулюванням діяльності всіх без винятку фінансових установ. По-третє,

Нацкомфінпослуг займається впровадженням міжнародних стандартів щодо фінансової звітності.

Регулюванням діяльності банків, як державних, так і комерційних займається НБУ. Основними метою є управління економічною безпекою та стабілізацію банківської системи.

Національне антикорупційне бюро має регулятивний вплив. Його було створено відносно нещодавно, у 2015 році після Революції Гідності. Основними питаннями є виявлення, розкриття, розслідування корупційних правопорушень.

Наразі розпочата модернізація системи державного регулювання вже розпочата, Так, у 2015 році було створено Раду з фінансової стабільності, основною метою діяльності якої є забезпечення виявлення та ефективного реагування на ризики, що можуть негативно вплинути на стабільність фінансової системи України.

Також слід відзначити міжнародні організації, що на макрорівні займаються питання фінансової безпеки. До них відносяться Рада з фінансової стабільності, МВФ, Світовий банк тощо. Наразі для побудови ефективної системи фінансової безпеки України необхідне ефективне та налагоджене співробітництво національних органів з питань фінансової безпеки з міжнародними організаціями [66].

Зважаючи на динамічність характеру фінансової безпеки, механізм забезпечення фінансової безпеки включає наступні елементи [55]:

- Різнобічний та обґрунтований моніторинг фінансової складової та економіки загалом, що дозволить виявити та прогнозувати можливості виникнення загроз фінансовій безпеці;
- визначення граничних і критичних значень до основних індикаторів фінансової безпеки, вихід за які може призвести до нестабільності фінансової системи або кризи;
- направленість діяльності держави на виявлення та мінімізування загроз фінансовій безпеці.

Отже, при розгляді особливостей державного регулювання фінансової безпеки було визначено наступні аспекти: наразі існують тільки положення, що регулюють економічну безпеку держави, тобто не вистачає нормативно-правового забезпечення регулювання на різних рівнях; в довгострокових документах відсутні орієнтири забезпечення фінансової безпеки держави; в результаті аналізу виявлено, що деякі органи управління дублюють функції одне одного; необхідно проводити періодичний моніторинг фінансової безпеки, з обов'язковим аналізом індикаторів в динаміці; інформаційна закритість, щодо результатів роботи суб'єктів регулювання стану фінансового ринку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Інформаційною основою фінансової безпеки є нематеріальна сутність, що забезпечує впорядкованість системи. Інформаційну базу фінансової безпеки формують показники, які формують підсистеми обліку та контролю, узагальнені в системі статистичного спостереження. Інформаційна база забезпечує управління процесами для визначення цілісного рівня фінансової безпеки. Формалізація процесу інформаційного забезпечення управління державною фінансовою безпекою використовує такі форми: збір та обробка інформації від первинних суб'єктів господарювання; формування бази даних для розрахунку індикаторних показників; отримання інформації про стан показників; визначення рівня фінансового забезпечення. Фінансова безпека держави як безпека макроекономічного рівня, яка відповідно до ієрархічного підходу має агрегувати інформацію про фінансову безпеку домогосподарств, а також суб'єктів державного та приватного секторів.

Україна пройшла складний шлях за останні роки:

- від важкої кризи 2014-2015 років до відновлювального зростання з 2016 року;
- від економіки, що робить продукцію конкурентоспроможною переважно на ринках СНД та інших країн, що розвиваються, до економіки, здатної конкурувати на ринках високорозвинених країн ЄС та інших країн;
- від країни з обмеженим потоком робочої сили та капіталів до країни з вільним потоком, поступово стаючи частиною глобального вільного простору;
- від економіки з умовами, що не дозволяють розвивати бізнес та залучати інвестиції, до економіки, що переживає трансформацію та стає дружньою для бізнесу та інвестицій.

Трансформаційні зміни відбувалися у важкий для країни час. З одного боку, відчувався вплив зовнішніх факторів (тиск внаслідок військово-

торговельної агресії з боку Російської Федерації), а з іншого боку, наявні внутрішні протиріччя сповільнювали темпи. Втрати, яких економіка зазнала від пошкоджень на сході та кризи, не були компенсовані зростанням (фактичний ВВП у 2019 році був на 5,6% нижчим за рівень 2013 року). Україна пододала прояви кризи та перейшла до фази економічного відновлення, але з помірними темпами зростання.

Протягом 2019 року в Україні залишалися ключові ознаки макроекономічної стабільності, оскільки зростання реального ВВП за рік склало 3,2%. Зростання відбувалося майже в усіх видах економічної діяльності (крім промисловості).

Що ж стосується аналізу стану та тенденцій фінансової безпеки, то за більшістю проаналізованих напрямків вона знаходиться незадовільних або кризових зонах. При цьому простежується залежність фінансової системи від зовнішнього впливу, що відбувається в умовах інтеграції України та глобалізації світового господарства. Слід зазначити, що показники 2019 року мають найвище значення за весь проаналізований період.

Таким чином, є підстави відзначити наявність певного «запасу» сил, накопиченого українською економікою, який може допомогти протистояти як короткостроковим коливанням на світових ринках, так і уповільненню економічної активності всередині країни. Однак цей резерв не може бути довготривалим.

РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ

3.1. Напрями вдосконалення нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки України

Наразі стан фінансової безпеки держави знаходиться не на належному рівні. Що обумовлює необхідність визначення та обґрунтування системи правового забезпечення, яке буде націлене на виявлення та нейтралізацію ризиків, загроз функціонування фінансової системи.

Також необхідним є визначення основних проблем, що пов'язані з розробкою та функціонуванням зазначеної системи, а саме: глобалізація світової економіки та її відповідний вплив на тенденції світової економіки та забезпечення фінансової безпеки держави; необхідність визначення відповідних критеріїв оцінювання фінансової безпеки; особливості ризиків та загроз функціонування фінансової системи держави тощо[78].

Зрозуміло, що Україні необхідно забезпечити стабільну фінансову безпеку, а тому вона буде змушена переорієнтувати свою економічну політику з розробки «механізму фінансування» на механізм розвитку реальної економіки та ефективного створення високооплачуваних робочих місць.

Внаслідок орієнтації на «фінансіалізацію» або розвиток «фінансового капіталізму» економіка втратила здатність забезпечити гідний рівень життя населення і поступово занурюється в боргову кабалу, з якої практично немає виходу без катастрофічних наслідків для державного суверенітету[56].

У разі подальшої реалізації традиційної фінансової політики експерти прогнозують такі основні ризики для України, які виникнуть у майбутньому:

- а) значне зниження курсу гривні;

- б) ускладнення стану державних фінансів;
- в) вищі ризики для банківського сектору;
- г) збільшення боргового навантаження.

Для забезпечення стійкості фінансової безпеки пропонується переорієнтувати економічну політику України від стихійного розвитку «механізму фінансіалізації» до механізму розвитку реальної економіки та ефективного створення високооплачуваних робочих місць, доповненого підвищенням соціальної відповідальності громадян та підприємців. Забезпечення правового регулювання фінансової безпеки держави є пріоритетом сучасних процесів державотворення та правотворчості, особливо в умовах загострення кризових явищ, загроз та ризиків [1, 105].

За цих умов політика забезпечення фінансової стійкості повинна передбачати оперативне реагування на ознаки нестабільності в валютному курсі, бюджеті, борговій та банківській сфері, а також адаптивне збереження ключових системних функцій фінансової системи як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі [62].

Вважаємо, що внаслідок продовження карантинних заходів посиляться негативний вплив ризиків для фінансово-економічної безпеки фізичних, юридичних осіб та держави загалом, прояви якого відображені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Можливі прояви негативного впливу ризиків

Суб'єкти, що піддаються негативному впливу ризиків	Прояви негативного впливу ризиків
Для фізичних осіб, громадян	<ul style="list-style-type: none"> • закриття підприємств, організацій, установ, діяльність яких припинена внаслідок карантину • переведення працівників у відпустки за власний рахунок, на знижену заробітну плату тощо з відповідною втратою доходу • ланцюг звільнень працівників суміжних галузей через зниження попиту на їхню продукцію

	<ul style="list-style-type: none"> • критичне зниження доходів домогосподарств • підвищення цін на важливі товари та послуги та/або обмеження можливостей їх безперебійного постачання
--	--

Продовження таблиці 3.1

Для малого та середнього бізнесу	<ul style="list-style-type: none"> • розпад традиційних ланцюгів поставок, як наслідок – брак матеріалів та комплектуючих • відчутне зниження попиту та втрата ринків збуту • нестача робочої сили, в т.ч. у зв'язку з неможливістю виїзду працівників • збільшення дебіторської та кредиторської заборгованості, нестача оборотних коштів і, як наслідок, погіршення фінансового стану підприємств • поглинання компаній-банкрутів і тих, фінансовий стан яких погіршився, великими підприємствами-монополістами, насамперед, вертикально організованими холдингами (поглиблення монополізації)
Для економічної безпеки держави	<ul style="list-style-type: none"> • значне збільшення обсягу видатків за рахунок девальвації гривні, збільшення вартості обслуговування державного боргу тощо. • погіршення стану державних фінансів через зменшення надходжень до державного бюджету • накопичення дебіторської та кредиторської заборгованості державних органів • зростання неплатежів за житлово-комунальні послуги та труднощі в роботі комунальних послуг, погіршення стану інфраструктури

За результатами вищенаведеного дослідження ми вважаємо, що пандемія COVID-19 в Україні негативно вплине на фінансово-економічний розвиток економіки країни, у свою чергу, може підірвати її і без того низький рівень фінансової безпеки.

Дійсно, у другій половині 2019 року відбулося поступове зниження обсягів валового внутрішнього продукту в країні, з'явилися ознаки економічної рецесії, відбулося значне падіння активності зовнішніх інвесторів, які через політичну нестабільність та продовження бойових дій на сході країни, відмовилися вкладати свої капітали в розвиток економіки.

Щоб мінімізувати негативний вплив пандемії COVID-19 на фінансову безпеку держави, необхідно систематично підійти до вирішення цієї проблеми, а саме вміло поєднати інструменти державної фінансової підтримки з організаційно-економічними інструментами місцевої влади для оптимізації використання децентралізованих фінансових ресурсів та фінансових ресурсів малого та середнього бізнесу. Крім того, доцільним буде внесення нормативно-правових змін, які дозволять захистити фінансові інтереси суб'єктів підприємницької діяльності через обмеження їх прав під час карантину [120].

Отже, можна стверджувати, що рівень боргової безпеки є низьким, і державні органи повинні вжити радикальних заходів для зменшення боргової залежності від міжнародних фінансових установ та своєчасного реагування на правопорушення у фінансовому секторі. Фінансові правопорушення охоплюють усі сфери національної економіки, до яких належать: правопорушення в сфері зовнішніх та внутрішніх запозичень, які призводять до нецільового використання позикових коштів; бюджетні, податкові порушення; правопорушення у сфері грошового обігу та розрахунків; валютні порушення тощо.

Аналіз фінансового та інших видів законодавства показує, що для боротьби з фінансовою злочинністю необхідно вдосконалювати законодавство, у тому числі норми, що регулюють механізм фінансової відповідальності.

У цьому випадку доцільно зосередити увагу на нормативно-правових актах, які регулюють фінансову безпеку держави, хоча й не містять чіткого юридичного визначення, і фінансову безпеку як економіко-правову категорію, і зокрема загрози, межі та показники економічної безпеки держави в цілому. Тому ми схильні вважати, що вдосконалення нормативно-правового регулювання суспільних відносин у рамках забезпечення фінансової безпеки з урахуванням принципів соціальної відповідальності його учасників сприятиме ефективному підвищенню рівня фінансової

безпеки держави, констатувати та запобігати кризовим ризикам і загрозам. Особливо в умовах наявної неузгодженості системи забезпеченості фінансової безпеки та соціально-економічних пріоритетів розвитку держави, що загострюється обмеженістю ресурсного забезпечення держави [29, 89].

Таке вдосконалення нормативно-правової бази повинно базуватись на створенні адаптивної, комплексної, гармонійної, цілісної системи, щодо забезпечення фінансової безпеки. Отже необхідне затвердження базового закону, який би став підґрунтям забезпечення фінансової безпеки держави. Його основними завданнями має стати: виділення структурних елементів фінансової безпеки; впровадження механізму регулювання та контролю фінансової безпеки; системний підхід до планування, організації та контролю виконання заходів направлених на забезпечення фінансової безпеки держави тощо [28].

В рамках запропонованого закону необхідно: окреслити базові терміни, що характеризують регулювання та функціонування механізму; визначити основних суб'єктів, їх положення та правовий статус; визначити та сформулювати інтереси в сфері забезпечення фінансової безпеки; окреслити основні аспекти державної політики щодо забезпечення фінансової безпеки та порядок забезпечення контролю. На основі такого закону надалі повинні формуватися й інші нормативно-правові акти [108].

Слід констатувати, що на сучасному етапі основними напрямками розвитку та забезпечення фінансової безпеки повинні стати: соціальна орієнтованість та конкурентоспроможність фінансової системи держави; забезпечення зростання рівня життя; посилення науково-технічного потенціалу; покращення інвестиційного клімату та інноваційна модель розвитку; боротьба з тіньовою економікою; децентралізація фінансово-бюджетної системи; забезпечення стабільності національної валюти; підвищення ефективності роботи банківської системи; розвиток взаємовигідних відносин з іншими державами; мінімізація впливу ризиків та загроз фінансової безпеки України[37].

На основі вищезазначеного першочерговими напрями забезпечення фінансової безпеки України є:

- у бюджетній сфері: забезпечення обґрунтованого механізму економії бюджетних коштів; децентралізація системи управління; посилення бюджетної дисципліни [80];
- у борговій сфері: реструктурування та оптимізація структури державного боргу; підвищення ефективності використання бюджетних коштів; розроблення стратегії, направленої на управління державним боргом;
- у банківській сфері: регулювання та поглиблення співпраці банків з центральним банком; розширення інструментів управління банківською системою та її ресурсних можливостей тощо;
- в валютній сфері: підвищення рівня прозорості; розроблення механізму управління за ставками процентів; формування механізмів самоорганізації валютного ринку тощо[17].

Проте оптимізація нормативно-правової бази потребує налагодженого механізму контролю за розробкою, впровадженням та практичними заходами щодо забезпечення фінансової безпеки держави. Звичайно, стандарти Стратегії національної безпеки України містять загальні риси правового регулювання забезпечення фінансової безпеки. Однак слід визнати, що правовий механізм забезпечення фінансової безпеки далекий від досконалості. Мається на увазі нагальна необхідність ухвалених заходів, спрямованих на зміцнення фінансової системи в цілому, мінімізацію кризових явищ, загроз і ризиків, що спричиняють нестабільність національної валюти, зниження інфляції, оптимізацію фінансового контролю, що в сукупності зможе підтримати фінансову безпеку держави зокрема. Більше того, це безпосередньо вплине на фінансову незалежність держави, підкреслюючи в даному випадку важливість як внутрішніх, так і зовнішніх факторів[37, 110].

Нарешті, забезпечення правового регулювання фінансової безпеки держави є пріоритетом сучасних процесів державотворення та правотворчості, особливо в умовах загострення кризових явищ, загроз та ризиків[39].

Тому з метою підвищення рівня фінансової безпеки держави, необхідно створити механізм забезпечення фінансової безпеки, який надалі сприятиме реалізації комплексу правових, структурних, організаційних, процесуальних, кадрових, технологічних та ресурсних завдань (рис. 3.1).

Надзвичайно важливим має бути створення місцевого координаційного центру, який міг би об'єктивно та ретельно відслідковувати зміни, що відбуваються в економіці держави та її фінансовому секторі, з метою виявлення та прогнозування внутрішніх та зовнішніх загроз. Що стосується нормативно-правової бази фінансової безпеки, то через внесення змін до існуючих та створення нових нормативно-правових актів рекомендується створити інституційно-правові структури, які мають вирішувати це питання в правовому та адміністративному полі [36].

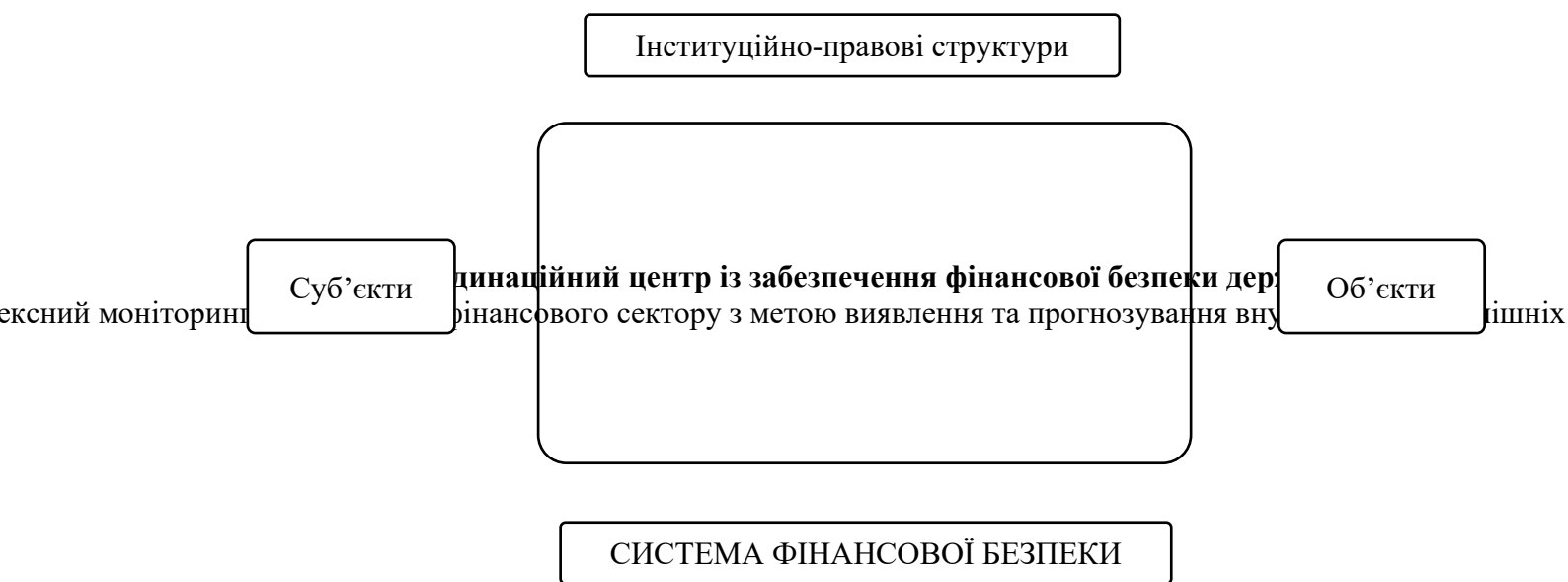

Рис 3.1 Механізм забезпечення фінансової безпеки держави

Отже, стан фінансової безпеки залежить від наступних основних аспектів: геополітичної ситуації; стану фінансово-кредитної політики; політичної ситуації, стану нормативно-правового забезпечення

функціонування фінансової сфери та міжнародних зобов'язань держави. Для забезпечення належного рівня фінансової безпеки державним органам необхідно докласти значних зусиль для формування дієвого механізму забезпечення фінансової безпеки держави. Рекомендується сформувати координаційний центр із забезпечення фінансової безпеки, який, співпрацюючи з законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, об'єктивно та всебічно здійснюватиме моніторинг економіки та фінансового сектору з метою виявлення та прогнозування внутрішніх та зовнішніх загроз для фінансові інтереси фінансової безпеки держави.

Усі ці заходи сприятимуть підвищенню рівня фінансової безпеки держави та сприятимуть інтеграції держави у міжнародний фінансово-економічний простір.

3.2 Концептуальні засади забезпеченням фінансової безпеки держави

Концептуальні засади забезпечення фінансової безпеки держави складаються зі структури взаємопов'язаних елементів, що взаємодіють один з одним та визначають стан розвитку фінансової системи.

Концепція забезпечення фінансової безпеки повинна бути побудована на базі комплексного підходу та полягати в укріпленні зв'язків між основними компонентами, забезпеченні розвитку пріоритетних інтересів фінансової сфери та економіки в цілому, інституалізації діяльності, визначенні загроз фінансовій безпеці, пошуку шляхів уникнення ідентифікованих загроз та розвитку фінансової безпеки держави [48]. В ході дослідження було виявлено, що фінансова безпека держави складається з таких основних аспектів як бюджетна безпека у сфері управління державними доходами та боргом, кредитно-грошова політика, особливостей

функціонування фондового ринку та небанківської сфери економіки. Таке виділення є необхідними для конкретизації основних інтересів держави (рис.3.2.). Зазначені пріоритетні напрямки повинні бути спрямовані на інституалізацію управлінської діяльності для забезпечення фінансової безпеки держави[2].

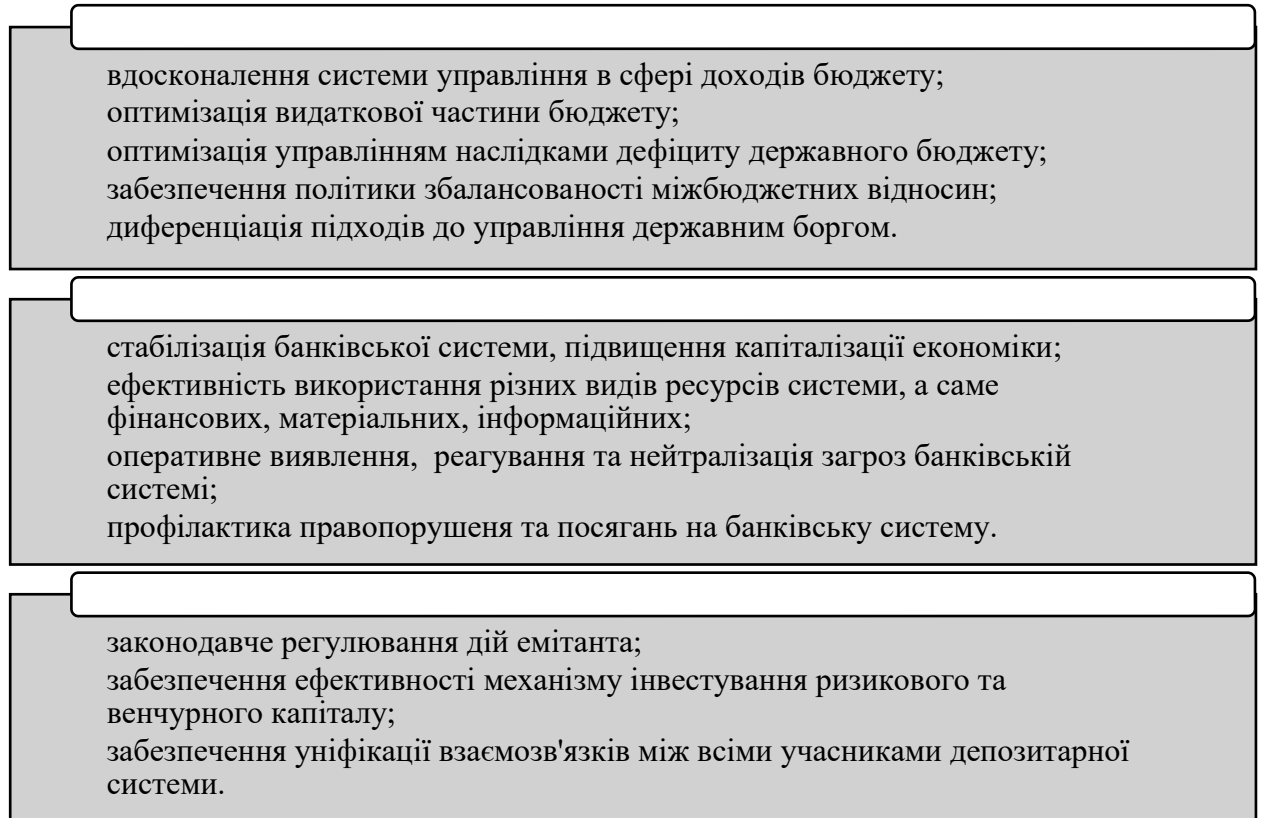

Рис. 3.2 Пріоритетні напрями забезпечення фінансових інтересів держави

Так можна зазначити, що одним з основних напрямків забезпечення фінансової безпеки є регулювання функціонування грошово-кредитної сфери держави, де на сучасному етапі ключовими функціями є підтримання фінансової стабільності на макроекономічному рівні, фінансово-економічне зростання, покращення недостатньо реалізованої конкурентоспроможності економіки держави. Також наразі посилюються такі загрози фінансовій безпеці: великий (часто критичний) тиск на центральний та муніципальний бюджети, платіжна криза, значні інфляційні процеси, знецінення та коливання у вартості національної валюти, збільшення розміру та зменшення джерел фінансування державного боргу, підвищення ризиків не платежів,

недостатній розвиток банківського, страхового та фондового секторів фінансової системи України. Ці загрози ще більше посилюються сучасними глобальними зовнішніми дестабілізуючими факторами, які можуть зруйнувати фінансові системи країн та фінансово-економічні відносини між суб'єктами різних рівнів. Таким чином, у рамках удосконалення методичних підходів до забезпечення фінансової безпеки України життєво важливим є формування інституційно-правового та організаційно-економічного механізму грошово-кредитної політики держави [62, 119].

Рис.3.3 Удосконалення інституційно-правового механізму грошово-кредитної політики для забезпечення фінансової безпеки

Розробка універсального та дієвого інституційно-правового механізму (рис. 3.3) грошово-кредитної політики забезпечення фінансової безпеки держави має бути спрямована на побудову ефективної системи органів

державного управління із залученням центральних суб'єктів до формування фінансової безпеки держави. охоронно - територіальні громади. Завдяки запровадженню державного управління можна здійснювати регулятивний вплив на всіх суб'єктів грошово-кредитних відносин, створювати мотиваційні стимули для активізації розвитку грошово-кредитного сектору, систематизувати законодавство у сфері грошей і кредиту, запобігати деструктивним діям зовнішніх і внутрішніх впливає, структурує систему громадського контролю та формує належне інформаційно-аналітичне забезпечення фінансової безпеки країни [104].

Реалізація заходів, представлених на рисунку 3.3, сприятиме створенню інституційно-правових передумов для надійної фінансової безпеки грошово-кредитного сектору. Але без удосконалення інституційно-економічного механізму грошово-кредитної політики для забезпечення фінансової безпеки держави неможливо досягти збалансованості та злагодженості між усіма суб'єктами та регуляторами цього процесу [54].

Таким чином, основним результатом розробки та практичної реалізації організаційно-економічного механізму грошово-кредитної політики забезпечення фінансової безпеки України має стати формування ефективної моделі функціонування грошово-кредитної сфери країни, в якій можливе забезпечення фінансової безпеки України. ключові функції, що виникають під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, будуть реалізовані в достатній мірі [60].

На основі цього можна сформувати вдосконалений організаційно-економічний механізм грошово-кредитної політики забезпечення фінансової безпеки України в сучасних мінливих умовах (рис. 3.4).

Рис.3.4. Удосконалення організації та економічного механізму грошово-кредитної політики забезпечення фінансової безпеки України

Запровадження та вдосконалення інституційно-правового та організаційно-економічного механізму грошово-кредитної та фінансової безпеки України, розробленого на рис.3.4 зі стратегічними цілями та показниками ефективності (Таблиця 3.2), дозволить удосконалити методологічні підходи у наступних галузевих сферах фінансової безпеки (Таблиця 3.3) [100].

Таблиця 3.2.

Стратегічні цілі та показники ефективності забезпечення фінансової безпеки української економіки [19, 90]

Стратегічні цілі	Показники ефективності
Фінансова стабільність	ефективне регулювання фінансового сектору та вдосконалення наглядових підходів; прозорий фінансовий сектор; стійкість фінансового сектору до викликів (потрясінь); підвищення якості корпоративного управління та ризик-менеджменту у фінансовому секторі.
Макроекономічний розвиток	забезпечення стійкості державних фінансів; підтримка кредитування кредиторів та інвесторів; створення умов для залучення довгострокового фінансування економіки.
Фінансова інклюзія	підвищення доступності та рівня використання фінансових послуг; посилення захисту прав споживачів у фінансових послугах; підвищення фінансової грамотності населення.
Розвиток фінансового ринку	сприяння ринкам небанківських фінансових послуг; ефективна інфраструктура ринків капіталу; запровадження ліквідних ринків фінансових інструментів та механізмів/інструментів для зменшення ризиків фінансових операцій; інтеграція фінансового ринку України у світові фінанси.
Розвиток інновацій	розвиток відкритої архітектури фінансового ринку та нагляду; розвиток фінтех-ринку, цифрових технологій та регуляторних платформ; розробка SupTech&RegTech; розвиток електронної економіки.

Для досягнення бажаних результатів мають бути визначені та реалізовані стратегічні цілі та напрями грошово-кредитної політики суб'єктів, які здійснюють управління та регулювання грошово-кредитної політики, а саме [94]:

1. Розробити засоби досягнення збалансованості грошової маси.
2. Поліпшити роботу фінансово-кредитного сектору.
3. «Детенізувати» грошово-кредитний сектор.
4. Створити механізми протидії зовнішнім викликам і загрозам, які створює монетарна глобалізація.

Таблиця 3.3

Галузеві напрямки та заходи щодо вдосконалення методичних підходів до забезпечення фінансової безпеки української економіки [53, 70]

Напрямок удосконалення	Заходи, які необхідно виконати для покращення	Бажаний або перспективний результат
Банківська система (Національний банк України та комерційні банки)	<ul style="list-style-type: none"> • зниження норми обліку девальвації вартості кредитних ресурсів; • контроль за продажами державних цінних паперів комерційних банків; • рефінансування та/або націоналізація відомих і надійних банків як основних регуляторів фінансової безпеки країни; • запровадження механізму надання податкових пільг комерційним банкам, для кредитування ними пріоритетної перспективної господарської діяльності суб'єктів господарювання; • збільшення частки мікрокредитів; • удосконалення механізму захисту прав кредиторів; • запровадження вдосконаленої системи використання банками кредитного реєстру 	<ul style="list-style-type: none"> • посилення середньо- та довгострокового кредитування; • розвиток фінансово-кредитного ринку; • підвищення фінансово-кредитного потенціалу банків; • зростання стійкості банківського сектору до системних та форс-мажорних криз
Небанківські фінансово-кредитні організаційно-правові установи (страхові, лізингові, факторингові компанії, кредитні спілки, венчурні фонди тощо)	<ul style="list-style-type: none"> • збільшення частки венчурного фінансування в інноваційних високотехнологічних секторах економіки; • запровадження кредитної кооперації та ефективної діяльності кредитних спілок; • реформування лізингових відносин; • стимулювання розвитку нетрадиційних та ефективних фінансово-кредитних установ, а саме: форфейтингу, франчайзингу, факторингу, краудфандингу 	<ul style="list-style-type: none"> • оптимізація інституційної структури фінансування національної економіки за рахунок збільшення частки інвестицій у національну економіку;

Продовження таблиці 3.3

Фінансово-кредитна інфраструктура (фондові біржі, торгово-інформаційні системи, депозитарії, фонди підтримки підприємств, консалтингові структури, аналітичні агентства тощо)	<ul style="list-style-type: none"> • теоретичне, методологічне та практичне визначення принципів і порядку здійснення діяльності • зберігачі та реєстратори цінних паперів; • розвиток біржової торгівлі, у тому числі міжнародної; • надання аналітичної підтримки підприємствам України з питань фінансово-економічної безпеки; • створення можливостей для ефективного спільного інвестування; • отримання грантів від іноземних держав; • запровадження механізмів державної та недержавної підтримки підприємництва у формі коштів 	<ul style="list-style-type: none"> • задоволення потреб суб'єктів фінансового забезпечення у грошових ресурсах; • мінімізація витрат при взаємодії суб'єктів фінансового забезпечення; • постійне та надійне консультування та інформаційна підтримка;
---	--	---

Таким чином, реалізація теоретико-методологічних заходів, зазначених у таблиці 3.2, таблиці 3.3, дозволить посилити фінансову безпеку України в різних галузевих сферах, знизити рівень тінізації грошово-кредитного сектору, усунути загрозу зниження потенціалу валютного сектору та запровадити сучасні механізми управління фінансовою безпекою на макроекономічному та мікроекономічному рівнях.

3.3 Вдосконалення моделі управління фінансовою безпекою України

Стан фінансової безпеки України знаходиться під впливом ряду факторів та явищ, тому ключовим завданням є ефективне застосування механізмів націлених на нейтралізацію або мінімізацію їх впливу. Так в процесі аналізу були виявлені та систематизовані можливі реальні або потенційні виклики та загрози фінансовій безпеці України в сучасних умовах.

До основних загроз фінансовій безпеці слід віднести чотири основні групи[62, 68, 100]:

1. Забезпечення бюджетної безпеки, а саме [80]:

- розбалансування бюджету, тобто наявність розриву між видатками та наявними ресурсами бюджету;

- необхідність впровадження стратегії соціально-економічного розвитку, а також прогнозування основних показників діяльності держави на макрорівні;

- збільшення розміру зовнішнього боргу;

Значна частка короткострокових зобов'язань в структурі зовнішнього боргу, її незбалансованість;

2. Забезпечення фінансової та економічної складових банківської безпеки України [70]:

- невідповідність цілей грошово-кредитної політики загальним інтересам державної фінансової системи;

- неефективність існуючих інструментів грошово-кредитної політики;

- немає законодавчого регулювання реструктуризації банків;

- неефективність банківської реклами та маркетингової політики ринку банківських послуг загалом;

- доволі ризикова політика банків і як наслідок недоотримання прибутку, неповернення кредитних ресурсів;

3. Забезпечення безпеки фондового ринку:

- незахищеність національних емітентів;

- доволі низькі темпи оновлення та приведення нормативно-правової бази регулювання фондового ринку до сучасних вимог та міжнародних стандартів;

- незацікавленість іноземних інвесторів;

4. Забезпечення механізму валютної безпеки [111]:

- глобалізація світової економіки та нерівномірність економічного розвитку різних країн;

- наявність зовнішніх державних витрат;

- інфляція;

- можливість настання надзвичайних обставин, здатних мати негативний вплив на стан платіжного балансу [78].

В рамках зазначених напрямків було виявлено основні ринкові можливості держави щодо уникнення викликів та загроз[61, 93].

Рис. 3.5. Ринкові можливості щодо уникнення загроз та забезпечення фінансової безпеки держави [100]

Зазначений інструментарій оцінки фінансових інтересів та інституалізації управлінської діяльності та відносин, конкретизація пріоритетних інтересів держави, визначення та систематизація реальних та потенційних загроз, а також комплекс можливостей, щодо їх нейтралізації є підґрунтям для побудови моделі забезпечення фінансової безпеки (рис.3.6.)

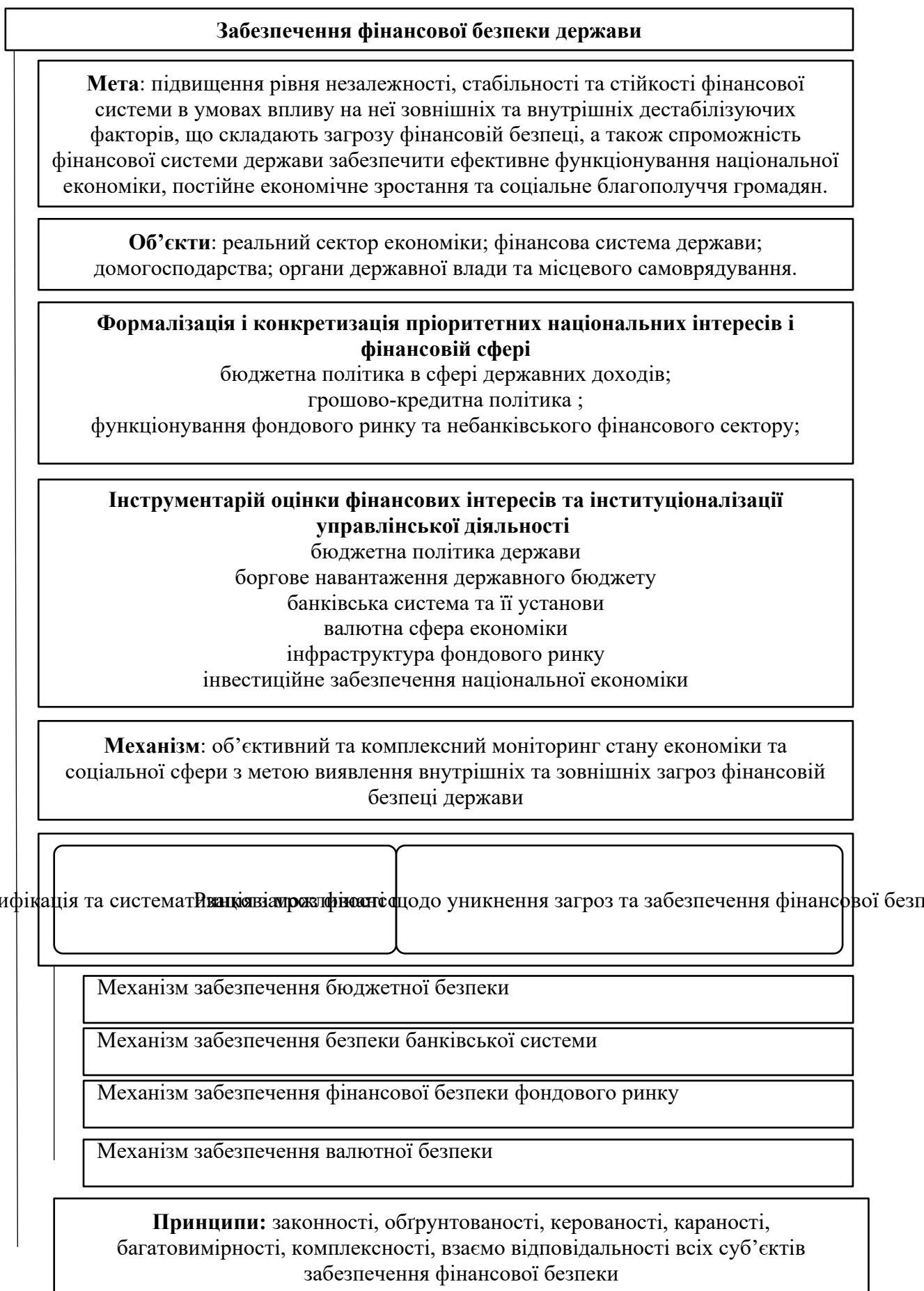

Рис.3.6. Концептуальна модель забезпечення фінансової безпеки

Отже, пріоритетами України у сфері фінансової безпеки має бути створення відповідних правових, економічних, соціальних та інших умов, спрямованих на покращення грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної діяльності. політики. Уряд України має зосередитися на внутрішніх реформах, створенні рівня життя, економіки та політики в Україні, максимально наближених до європейських. Лише тоді можливе впровадження ефективних механізмів, спрямованих на нейтралізацію, мінімізацію впливу та усунення явищ і факторів, що призводять до створення зовнішніх і внутрішніх загроз фінансовій безпеці держави. У поєднанні з виваженою державною політикою вони дозволять створити фінансово стабільну державу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Одним з основних напрямків побудови механізму управління фінансовою безпекою держави є визначення ризиків та загроз функціонування фінансової системи.

По перше, необхідна трансформація фінансової політики, оскільки орієнтація на «фінансіалізацію» може призвести до таких основних ризиків: зниження курсу національної валюти, підвищення ризиків банківського сектору та збільшення боргового навантаження. На сучасному етапі необхідне оперативне реагування на ознаки нестабільності в усіх сферах фінансової системи, а також забезпечення правового регулювання фінансової безпеки.

По-друге, глобальним викликом фінансовій безпеці бізнесу та держави загалом є пандемія COVID-19, яка є каталізатором реальних та потенційних загроз з максимальним рівнем впливу на фінансовий стан та фінансові результати підприємств, тому необхідно приділяти підвищену увагу факторам формування фінансової безпеки та попереджувальним заходам.

Для мінімізації впливу потенційних та наявних ризиків необхідно комплексно та систематично підійти до даного питання, а саме необхідно поєднати інструменти фінансової підтримки з організаційно-економічними інструментами.

Особливу увагу слід приділити вдосконаленню чинної законодавчої бази, яка б захистила інтереси фінансової системи від протиправних посягань та сприятиме відшкодуванню збитків, завданих правопорушенням. Усі ці заходи сприятимуть підвищенню рівня фінансової безпеки держави та сприятимуть інтеграції держави у міжнародний фінансово-економічний простір.

Для забезпечення належного рівня фінансової безпеки державним органам необхідно докласти значних зусиль для формування дієвого

механізму забезпечення фінансової безпеки держави. Рекомендується сформувати координаційний центр із забезпечення фінансової безпеки, який об'єктивно та всебічно забезпечував співпрацю із законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, а також моніторинг економіки та фінансового сектору для виявлення та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовим інтересам фінансової безпеки держави.

В рамках проведеного дослідження було визначено, що основними напрямками забезпечення фінансових інтересів держави є бюджетна політика; грошово-кредитна політика; функціонування фондового ринку та небанківського сектору фінансової системи. В рамках дослідження були визначення напрямки удосконалення грошово-кредитної політики для забезпечення фінансової безпеки, а саме удосконалення стратегічного галузевого планування; покращення державного управління сектором та створення сприятливого економічного та правового середовища.

На сьогоднішній день розвитку економіки України до основних цілей та показників забезпечення фінансової безпеки слід віднести фінансову стабільність, макроекономічний розвиток, фінансову інклюзію, розвиток фінансового ринку та розвиток інновацій.

ВИСНОВКИ

Однією з найважливіших складових економічної безпеки України в сучасних умовах є фінансова безпека, яка в свою чергу є основою національної безпеки держави. Забезпечення фінансової безпеки є актуальним питанням, як з теоретичної, так і з практичної точки зору, особливо в умовах сучасних реалій нестабільного розвитку світової економіки.

Під час дослідження сутності та особливостей поняття фінансова безпека було визначено, що його зміст в значній мірі залежить від економічної структури (соціалістична економіка, планова економіка, ринкова економіка, інформаційна економіка, цифрова економіка). Також в роботі було охарактеризовано три основні підходи до визначення поняття «фінансова безпека».

Фінансова безпека - це рівень організації суспільних відносин та здатність держави забезпечувати стійкість її економічного розвитку, нейтралізувати вплив різних загроз та фінансових криз, запобігати конфліктам та правопорушенням тощо. Виходячи з цього основними елементами фінансової безпеки є ефективність, незалежність та конкурентоспроможність.

Основною метою фінансової безпеки держави є ефективне використання державних ресурсів для запобігання фінансовим загрозам та забезпечення сталого розвитку та функціонування економіки у майбутньому. В роботі представлені основні класифікаційні ознаки та види загроз фінансовій безпеці.

Так відповідно до середовища виникнення виділяють внутрішні та зовнішні загрози. До внутрішніх слід віднести загрози стійкості бюджету, неефективного державного регулювання, стагнацію фондового та інвестиційного ринку, недостатній рівень золотовалютних резервів тощо. До

зовнішніх відповідно відносять посилення конкуренції на світовому ринку, нераціональність структури експорту на імпорту, рівень зовнішньої фінансової заборгованості і як наслідок залежність від іноземних кредитів, висока валютизація тощо.

Для проведення аналізу стану фінансової безпеки необхідно виділити основні індикатори, які визначають граничні значення стану фінансової безпеки за основними сферами, а саме бюджет, грошово-кредитна, валютна, боргова, банківські цінні папери, безпека небанківського фінансового ринку.

Для забезпечення ефективності функціонування фінансова система повинна базуватись на таких принципах: законність, обґрунтованість, керованість, справедливість, комплексність, неподільність, взаємовідповідальність тощо.

Механізм фінансової безпеки є підґрунтям її забезпечення, він складається з організаційних та інституційних заходах впливу, що направлені на виявлення, нейтралізацію та ліквідацію загроз; визначає суб'єктів, об'єктів та інтереси фінансової безпеки(забезпечення бюджетної, монетарної та валютно-курсової стабільності; збільшення національних заощаджень; зміцнення інвестиційного капіталу; забезпечення незалежності економіки); включає концепцію фінансової безпеки та системи управління (кадрову, фінансову, інформаційно-аналітичну, матеріальну та політичну).

Інформаційну базу фінансової безпеки формують показники, які формують підсистеми обліку та контролю, узагальнені в системі статистичного спостереження. Інформаційна база забезпечує управління процесами для визначення цілісного рівня фінансової безпеки.

Україна пройшла складний шлях за останні роки: від важкої кризи 2014-2015 років до відновлювального зростання з 2016 року; від економіки, що робить продукцію конкурентоспроможною переважно на ринках СНД та інших країн, що розвиваються, до економіки, здатної конкурувати на ринках високорозвинених країн ЄС та інших країн; від країни з обмеженим потоком робочої сили та капіталів до країни з вільним потоком, поступово стаючи

частиною глобального вільного простору; від економіки з умовами, що не дозволяють розвивати бізнес та залучати інвестиції, до економіки, що переживає трансформацію та стає дружньою для бізнесу та інвестицій.

Протягом 2019 року в Україні залишалися ключові ознаки макроекономічної стабільності, оскільки зростання реального ВВП за рік склало 3,2%. Зростання відбувалося майже в усіх видах економічної діяльності (крім промисловості).

Отже, наразі є підстави відзначити наявність певного «запасу» сил, який може допомогти протистояти як короткостроковим коливанням на світових ринках, так і уповільненню економічної активності всередині країни. Однак цей резерв не може бути довготривалим.

Що ж стосується аналізу стану та тенденцій фінансової безпеки, то за більшістю проаналізованих напрямків вона знаходиться незадовільних або кризових зонах. При цьому простежується залежність фінансової системи від зовнішнього впливу, що відбувається в умовах інтеграції України та глобалізації світового господарства. Слід зазначити, що показники 2019 року мають найвище значення за весь проаналізований період. Відповідно до проведеного дослідження були визначені наступні основні ризики та загрози фінансовій безпеці України: розбалансованість бюджету; нестабільність національної валюти та високий рівень валютизації; втрата фінансової самостійності; низька ефективність фінансового сектору.

Також необхідно зазначити, що глобальним викликом фінансовій безпеці бізнесу та держави загалом є пандемія COVID-19, яка є каталізатором реальних та потенційних загроз з максимальним рівнем впливу на фінансовий стан та фінансові результати, тому необхідно приділяти підвищену увагу факторам формування фінансової безпеки та попереджувальним заходам.

Для мінімізації впливу потенційних та наявних ризиків необхідно комплексно та систематично підійти до даного питання, а саме необхідно

поєднати інструменти фінансової підтримки з організаційно-економічними інструментами.

Особливу увагу слід приділити вдосконаленню чинної законодавчої бази, яка б захистила інтереси фінансової системи від протиправних посягань та сприятиме відшкодуванню збитків, завданих правопорушенням. Усі ці заходи сприятимуть підвищенню рівня фінансової безпеки держави та сприятимуть інтеграції держави у міжнародний фінансово-економічний простір.

Для забезпечення належного рівня фінансової безпеки державним органам необхідно докласти значних зусиль для формування дієвого механізму забезпечення фінансової безпеки держави. Рекомендується сформувати координаційний центр із забезпечення фінансової безпеки, який об'єктивно та всебічно забезпечував співпрацю із законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, а також моніторинг економіки та фінансового сектору для виявлення та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовим інтересам фінансової безпеки держави.

В рамках проведеного дослідження було визначено, що основними напрямками забезпечення фінансових інтересів держави є бюджетна політика; грошово-кредитна політика; функціонування фондового ринку та небанківського сектору фінансової системи. В рамках дослідження були визначення напрямки удосконалення грошово-кредитної політики для забезпечення фінансової безпеки, а саме удосконалення стратегічного галузевого планування; покращення державного управління сектором та створення сприятливого економічного та правового середовища.

На сьогоднішній день розвитку економіки України до основних цілей та показників забезпечення фінансової безпеки слід віднести фінансову стабільність, макроекономічний розвиток, фінансову інклюзію, розвиток фінансового ринку та розвиток інновацій.

На основі визначення мети та об'єктів фінансової безпеки, конкретизації пріоритетних національних інтересів, визначення механізму

забезпечення фінансової безпеки за основними секторами та принципів реалізації була визначена концептуальна модель фінансової безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антикризове управління національною економікою: монографія / [І. Малий, І. Радіонова, Л. Ємельяненко та ін.] / за заг. ред. І. Малого. К.: КНЕУ, 2017. 368 с.
2. Архірейська Н.В. Основні напрямки забезпечення фінансової безпеки України. Вісник Академії митної служби. Сер.: Економіка.2012.№1. С.83-87.
3. Барановський О.І. Фінансова безпека України (методологія оцінки та механізм забезпечення). Київ. Нац. Торг.-економ.ун-т. К.:КНТЕУ, 2004.760с.
4. Батракова Т.І., Пікалова А.М. Інтеграція України у світовий ринок капіталу: проблеми та перспективи // Економіка і суспільство. 2016. № 7. С. 707-710.
5. Білоус В.Т. Роль фінансової безпеки у забезпеченні економічної безпеки держави. // Фінансова безпека України на сучасному етапі: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Ірпінь, 28 листопада 2017 року. Ірпінь: Університет ДФС України, 2017. 325 с. С. 18-22.
6. Богдан Т. Глобальний борг та новітні тренди боргових потоків капіталу: ризики і можливості для України. URL: http://optimacenter.org/userfiles/Debt_Ukr_risks_5.pdf (дата звернення: 25.11.2021).
7. Богдан Т. Економіка України перед загрозою глобальної кризи. Електронний ресурс. URL: <https://biz.censor.net.ua/m3181002> (дата звернення: 10.05.2021).
8. Бойко С. В. Боргова безпека держави у системі кредитних операцій уряду України: економіко-математичне моделювання. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2016. № 2. С. 166–76.
9. Бородій О.А. Управління бюджетною безпекою України. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.08; Чернігівський національний технологічний університет. Черкаси. 2015, 21 с.

10. Валютное регулирование в системе государственного управления экономикой : учеб. / под ред. В. М. Крашенинниковой. М.: Экономика, 2003. 399 с.
11. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : монографія / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Саєнко. К.: Знання України, 2011. 299 с.
12. Василик О. Д., Павлюк К. В. Державні фінанси України: підручник. К.: НІОС, 2002. 608 с.
13. Власюк О.С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації: монографія. К. : НІСД, 2014. 432 с.
14. Возникновение финансовой глобализации [Електронний ресурс]. URL: http://life-prog.ru/1_63276_vozniknovenie-finansovoyglobalizatsii.html. (дата звернення: 30.10.2021).
15. Войтович Р. Вплив глобалізації на розвиток сучасного світу. Електронний документ. URL: <http://www.vidkrytiochi.org.ua/2013/06/blog-post.html>. (дата звернення: 20.06.2021).
16. Волошанюк Н. В., Мавдрик О. О. Державний борг України та його погашення. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. №18. 2016. С. 50–53.
17. Вплив глобальних фінансів на валютно-фінансову систему України : монографія / Богдан Т.П., Шаров О.М., Сльозко О.О. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Т.П.Богдан ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». Київ, 2017. 356 с.
18. Генеза банківських криз: монографія / М.І. Диба, А.М. Мороз, Т.П. Остапишин та ін.; за заг. ред. М.І. Дибби і д.е.н., проф. А.М. Мороза. К.: КНЕУ, 2014. 578 с.
19. Гетманенко О.О. Особливості фінансової безпеки країни в аспекті її інтеграції в світогосподарські відносини. Економіка та держава. 2020. № 5. С. 203 - 207.

20. Гетманенко О.О. Основні джерела зовнішніх загроз фінансовій безпеці держави. Україна в системі європейської економічної і політичної інтеграції: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 27-28 квітня 2020 року) / За заг. ред.: М. М. Палінчак, В.В. Химинець, М.М. Король. Ужгород: РІК-У, 2020. С. 15-18.

21. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского: в 2 т. Москва : Мысль, 1991. Т. 2. 731 с.

22. Головій В. М. Аналіз та моделювання загроз фінансовій безпеці держави. Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси. 2012. № 3. С. 236–244.

23. Громика Р.П. Аспекти розвитку економічної безпеки України та її вплив на розвиток економіки. Бізнес Інформ. 2020. №12. С.13-18.

24. Грошово-кредитна та фінансова статистика [Електронний ресурс]: Офіційне інтернет-представництво НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid> (дата звернення: 27.09.2021).

25. Даль В.И. Толковый словарь живого русского языка: в 4 т. Москва : Русский язык, 1978. Т. 1. 699 с.

26. Даниленко А.І. Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації. Том 1 / за ред. чл.-кор. НАН України А. І. Даниленка. К. : Фенікс, 2008. 467 с.

27. Дахнова О.Є., Городецька Т.Е. Оцінка стану бюджетної безпеки України. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2018. №1. С. 345–352.

28. Денисюк О.В. Зростання ролі державного регулювання фінансового сектора в системі забезпечення економічної безпеки України. Інвестиції: практика та досвід. 2015. №20. С.157-160.

29. Джафарова М.В., Шевчук Т.А., Калиновська Я.О., Стащак А.Ю. Економічна безпека країни: економіко-правовий аспект. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики. 2019. Вип. 3. № 30. С.78-84.

30. Дмитров С. О. Управління фінансовою безпекою комерційного банку. Фінансовий простір. – № 2 (6). – 2012. – С. 11 – 15.
31. Економіка та економічна безпека держави. Теорія та практика : Монографічний навчальний посібник / С. Давиденко, О. Єгорова, В. Приходько, П. Матішак, Я. Голоніч, П. Копінець, М. Мачкінова, М. Добровольська та ін. Ужгород: РІК-У, 2017. 388 с.
32. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха / за ред. Л.С. Шевченко. Харків : Право, 2009. 312 с.
33. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів : монографія / А.А. Мазаракі, О.П. Корольчук, Т.М. Мельник та ін; за заг ред. А.А.Мазаракі. К.: КНТЕУ, 2010. 718 с.
34. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія. К.: КНТЕУ, 2001, 309 с.
35. Єрмошенко М.М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : наук. моногр. / М.М. Єрмошенко, К.С. Горячева. К. : Національна академія управління, 2010. 232 с.
36. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. К.: НІСД, 2009. 336 с.
37. Завгородня С.В. Система державного управління у сфері економічної безпеки України : дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. НАДУ при Президентові України. К., 2016. 267 с.
38. Іващенко О. В., Гельман В. М. Фінансово-економічна безпека держави. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки), 2013. № 2(1). С. 121-131.
39. Кануннікова Я.О., Панфілова Я.О. Правові аспекти фінансової безпеки України: реалії та перспективи децентралізації// Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2015. №2. С.276-284.

40. Кваша О. С. Тенденції співробітництва України з міжнародними фінансово-кредитними організаціями: сучасний стан та перспективи розширення // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. №7. С. 157–162.

41. Кишакевич Б. Ю. Формування системи фінансової безпеки України в умовах глобалізації. Науковий вісник НЛТУ України. 2012. №7. С. 205.

42. Коваленко В.В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи : [монографія] / В.В. Коваленко, О.В. Крухмаль. Суми: УАБС НБУ, 2007. 198 с.

43. Ковальчук М. В. Інституціональні складові фінансової безпеки держави. Економіка та держава. 2016. № 7. С. 88-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2016_7_19.

44. Козловський С.В., Жураківський Є.С. Теоретико-методологічні підходи до визначення категорії "економічна безпека" та складових економічної безпеки України. Економіка та держава. 2015. № 6. С. 37-42.

45. Койло В. В. Теоретико-методологічні підходи до оцінки поняття фінансової безпеки в умовах зростання загроз країни. Науковому віснику ХДУ. Серія «Економічні науки». 2017. №23. С.38–42.

46. Койло В.В. Формування фінансової безпеки України під впливом залучення кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій: дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : 08.00.08. Суми, 2018. 305 с.

47. Колінець Л.Б. Новий світовий фінансовий порядок: моногр. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 360 с.

48. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: Постанова Правління Національного банку України від 18 червня 2015 року № 391. [Електронний ресурс] – URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266> (дата звернення: 09.05.2021).

49. Кому та скільки заборгувала Україна: динаміка зовнішнього й гарантованого державою боргів. Електронний документ. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/04/23/infografika/finansy/komu-ta-skilkyzaborhuvala-ukrayina-dynamika-zovnishnoho-harantovanoho-derzhavoyu-borhiv> (дата звернення: 02.05.2021).

50. Котіна Г., Степура М., Кондро П. Боргова безпека України: оцінка, ризику та перспективи // Схід. Економічні науки. 2017. С. 10–15.

51. Кравчук Н.Я., Колісник О.Я., Мелих О.Ю. Фінансова безпека: Навчально-методичний посібник. Тернопіль: Вектор, 2010. 277 с.

52. Кубах Т. Г. Сутність фінансової безпеки як складової елементу економічної безпеки держави. URL: http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_F/Kubakh_1.pdf (Дата останнього звернення 01.10.2021).

53. Кулінська А.В. Управління складовими фінансової безпеки національного господарства України: концепція та методологія: [моногр.] / А.В. Кулінська. Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2016. 386 с.

54. Кулінська А.В. Концептуальні засади розробки системи державного управління фінансовою складовою економічної безпеки економіки України [Електронний ресурс]. Ефективна економіка. 2017. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5742>. (дата звернення: 20.09.2021).

55. Лазарева А.П. Фінансова безпека країни: загрози та основні напрями зміщення. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. 2014. Вип. 27. С. 88-94.

56. Лисяк Л. В. Сучасний стан та основні проблеми фінансової безпеки України. Електронне фахове видання «Ефективна економіка». 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4690> (Дата останнього звернення 01.10.2021).

57. Луцик-Дубова Т. О. Загрози фінансовій безпеці в умовах глобалізації. Сталий розвиток економіки. №2. 2014. С.225–231.

58. Мазуренко В.І. Світові фінансові кризи і національна економічна безпека: теорія і методологія: монографія. К.: Київський університет, 2007. 511 с.
59. Макарюк О. В. Проблеми фінансової безпеки держави в системі управління інвестиційним ринком. Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_1_36.
60. Малишко В.М. Актуальні проблеми економічної безпеки в системі національної безпеки України. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2015. № 4. С. 129-133.
61. Мартиненко В.В. Загрози економічній безпеці України в контексті викликів глобалізації. Економічний часопис-XXI. 2011. № 7-8. С. 40-43.
62. Мартиненко В.В. Зміцнення економічної безпеки України в умовах глобалізації: теоретичні та прикладні аспекти [монографія] / В.В. Мартиненко, Н.П. Мацелюх. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 240 с.
63. Мартин О.М. Економічна безпека як складова національної безпеки. Наукові записи. Серія «Економіка»: зб. наук. пр. Острог: «Острозька Академія», 2016, № 22, с. 68-74.
64. Мелих О. Фінансова безпека держави: сутність, критерії оцінки та превентивні заходи зміцнення // Економічний аналіз. 2013. Т. 12(2). С. 266272.
65. Мельник А.О. Світові економічні кризи: теорія і методологія: монографія. К. : ННЦ «ІАЕ», 2014. 392 с.
66. Міжнародні фінансові організації [Електронний ресурс].– URL: http://www.ufin.com.ua/inf_dov-mfo.htm. (дата звернення: 06.04.2021).
67. Миколайчук А.Б. Методичний підхід до прогнозування рівня фінансової безпеки держави в системі моніторингу. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2012. № 38. С.31-36.
68. Мішина І.Г. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій: дис... канд. екон. наук: спец. 08.00.01. Донецьк, 2011. 235 с.

69. Мозговий О. Глобальна фінансова криза: теорія і практика подолання наслідків фінансових потрясінь. Ринок цінних паперів України. 2008. № 11/12. С. 31-36.
70. Мордань Є.Ю., Журавка О.С., Діденко К.В., Кравченко Я.І. Фінансова безпека банківської системи: сутність та оцінка. Бізнес Інформ. 2021. №1. С. 243-251.
71. Наконечна Н.В. Тенденції індикаторів фінансової безпеки України. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.9. С. 19-25.
72. Національна безпека України методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку : навчальний посібник / за ред. Нижник Н.Р., Ситник Г.П., Білоус В.Т. Ірпінь : Академія ДПС України, 2000. 304 с.
73. Нескородєв С. Глибинні причини валютних криз у національній економіці в контексті теорії циклів М.І. Тугана-Барановського. Вісник Національного банку України. 2015. Травень. С. 57-63.
74. Новікова О.Ф. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення : монографія / О.Ф. Новікова, Р.В. Покотиленко; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2006. 408 с.
75. Носань Н.С., Куценко Д.М. Основи забезпечення фінансово-економічної безпеки на мікро- та макрорівнях: українські реалії. Економіка та управління національним господарством. 2019. № 2 (70). С. 52-54
76. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. 4-е изд., дополненное. – М. – 1996. – 874 с.
77. Олійничук О. Система економічної безпеки держави та рівні її формування: концептуальні аспекти. Галицький економічний вісник. Т. : ТНТУ, 2015. № 1. С. 93–100.
78. Онищенко С. Фінансова глобалізація як складний інтегрований об'єктивний процес. Проблеми і перспективи економіки та управління. №4 (8), 2016. С. 126-134.

79. Онищенко С.В. Методичний підхід оцінювання бюджетної безпеки держави. Проблеми системного підходу в економіці. № 2(58), 2017. с. 118-124.
80. Онищенко С.В. Бюджетна безпека України в умовах фінансової глобалізації : Дис... д-ра екон. наук за спец. 08.00.08; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2017. 475 с.
81. Онищенко С.В. Загрози економічній безпеці України: сутність, оцінювання та механізм упередження монографія / С.В. Онищенко, О.А. Пугач. Полтава : ПолтНТУ, 2015. 337 с.
82. Офіційний сайт G-20. URL: <https://g20.org> (дата звернення:10.10.2021).
83. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
84. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>.
85. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>.
86. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/>.
87. Пантелєєва Н. Фінансова безпека в умовах цифрової економіки: очікування і реальність. Фінансовий простір. 2020.№2 (38). С. 22-37.
88. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення: підручник; за ред. проф. Б. Кравченка. К.: “Кондор”, 2002. 302 с.
89. Патарідзе-Вишинська М. В. Генезис нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2016. №1 (34). С.169-189.
90. Пендюра М.М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01, 2005. 212 с.

91. Полтораки А., Зайко А. Методологічні засади систематизації фінансової системи держави. *Агросвіт*. № 21, 2018 С. 65-71.
92. Постанова Національного банку України про затвердження Положення "Про здійснення валютних інтервенцій Національного банку України на валютному ринку України" від 31.01.2019 р. № 26 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 28.04.2021).
93. Приходько В.П. Фінансова безпека як основна умова ефективного функціонування держави. *Агросвіт*, 2013, № 15, С. 7-10.
94. Проблеми та перспективи зміцнення стійкості фінансової системи України: аналітична доповідь / за наук. Ред. Д-ра екон. Наук Я.А. Жаліла. Київ: НІСД, 2020. 71с.
95. Скриль В. В., Дзеркаль А. Б. Проблемні аспекти співробітництва МФО з Україною. *Економічний форум*. 2016. № 2. С. 93–101.
96. Спиноза Б. Избранные произведения: в 2-х томах. М: Госполитиздат, 1957. Т.1 632 с. Т.2. 728 с.
97. Столяренко О. О., Лужецька І. М., Сорочинська М. М. Фінансова безпека як складова економічної безпеки держави. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.3. С. 305-308.
98. Ревак І.О. Механізм забезпечення фінансової безпеки України: теоретичний аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2009. Випуск 2. С. 238-247.
99. Ризики і загрози фінансовій безпеці сектору державних фінансів та шляхи їх подолання / О.С. Білоусова, В.І. Гаркавенко, А.І. Даниленко та ін. К.: ДННУ "Акад. фін. управління", 2013. 308 с.
100. Розвиток фінансового ринку України в умовах європейської інтеграції: проблеми та перспективи [колективна монографія] / за заг.ред. В.Г. Барановой, О.М. Гончаренко. Харків: «Дісаплюс», 2019. 370 с.
101. Руда О. Л. Державний борг України на сучасному етапі розвитку. *Економіка та держава*. 2015. № 3. С. 64–67.

102. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре. Москва : Мысль, 1957. Т. 2. 727 с
103. Савицька О. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України // Економічний форум. 2012. № 3. С.12-18.
104. Самойленко Ю. Економічна безпека України: правовий аспект. Віче. 2013. № 13. С. 24-32.
105. Сапачук Ю.М. Фінансова безпека - складова сучасної фінансової політики. Електронний документ. - URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1640/Sapachuk_Finansova%20bezpeka.pdf?sequence=1. (дата звернення: 30.03.2021).
106. Сидоров О.А. Підхід до забезпечення економічної безпеки на основі інтелектуального потенціалу. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 27, ч.1. С. 90-94.
107. Система економічної безпеки держави : монографія / О.С. Власюк [та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. Сухорукова А.І. ; РНБОУ, Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки. К. : Стилос, 2010. 685 с.
108. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України: монографія. К.: Вид-во НАДУ, 2004. 408 с.
109. Ситник Г.П. Національна безпека України: теорія і практика : монографія / Г.П. Ситник, В.М. Олуйко, М.П. Вавринчук; за заг. ред. Г.П. Ситника. Хмельницький.: Вид-во ХУУП, 2007. 669 с.
110. Ситник Г.П. Державне управління у сфері забезпечення національної безпеки України: теорія і практика : дис. д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01; НАДУ при Президентіві України. К., 2004. 429 с.
111. Сороківська З. Зарубіжний досвід реалізації валютної політики в контексті забезпечення макроекономічної стабільності. Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. 2013. № 8. С. 144-153.
112. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів економічних і юридичних спеціальностей усіх форм навчання. Державний вищий

навчальний заклад “УАБС НБУ”; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С.М. Фролова. Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2015. 332 с.

113. Управління фінансово-економічною безпекою держави та шляхи запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам: монографія/ Балабаниць А.В., Гапонюк О.І., Горбашевська М.О., Кислова Л.А., Омельченко В.Я., Семкова Л.В. Мацука В.М., Осипенко К.В., Перепадя Ф.Л. М.: 2020. 223 с.

114. Уразголиев В.Ш. Экономическая безопасность: учебник и практикум для вузов. М.: ЮРАЙТ, 2017. 374 с.

115. Шевченко М.М. Система критеріїв та показників оцінки поточної ефективності функціонування державного механізму реагування на загрози національним інтересам. Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки, 2015. № 1-2(5-6). С. 96-108.

116. Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. К. : НІСД, 1997. 144 с.

117. Шпачук В.В. Державне антикризове управління банківською системою: теорія, методологія, практика: монографія. К.: ВПЦ АМУ. 2012. 304 с.

118. Яковенко Р. Фінансова безпека та ступінь конвертованості валюти. Електронний документ. URL: <https://www.rk.kr.ua/finansova-bezpeka-ta-stupin-konvertovanosti-valjuti> (дата звернення: 08.05.2021).

119. Dudin M.N., Burkaltseva D.D., Blazhevich O.G., Betskov A.V., Gaponenko V.F. SWOT-analysis as an effective tool for identification of the strengths and weaknesses of the state's financial security system // International Journal of Engineering & Technology. 2018. Vol. 7, is. 3.14. P. 291–299.

120. International Monetary Fund (IMF). Policy Responses to COVID-19. Електронний документ. - URL: <https://www.imf.org/en/Topics/imfand-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19>. (дата звернення: 28.08.2021).

121. Koilo V., Obravyt V. Comparative analysis of internal and external national debt of Ukraine taking into account the impact factors // *Public and Municipal Finance*, 2017. № 6(1). P. 46–56.

122. Rushchyshyn N., Buchko I., Kostak Z. Public debt of Ukraine: current status and options for its optimization // *Економічний часопис-XXI*. 2016. №161.

123. Shkolnyk I. O., Koilo V. V. The relationship between external debt and economic growth: empirical evidence from Ukraine and other emerging economies // *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. 15(1). P. 387–400.

124. The Global Risks Report 2020, 15th Edition, is published by the World Economic Forum. Електронний документ. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf (дата звернення: 20.03.2021).